

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ

върху някои проучвания на Г. Ценов и главно върху неговата книга “Кроватова България и покръстването на българите”, изд. София 1937

Открих тази книга сканирана и качена в Интернет. Признавам, че до неотдавна името на нейния автор ми беше непознато – д-р Г.Ценов не е много известен сред научната общност и това, както прочетох в едни биографични бележки за него, било заслуга на професорите Васил Златарски и Стефан Младенов, които – виждайки в негово лице конкуренция – го били едва ли не низвергнали, поради което той се принудил да живее главно извън България. Работил в Берлинския университет и Ватиканските архиви и у нас издавал сравнително малко свои проучвания, които, въпреки стойността си, не срещали справедлива оценка и прием в науката заради клеймото, поставено върху него от гореспоменатите професори.

За Г.Ценов обаче доста се говори в историческите Интернет-форуми, където неговите становища най-често са безапелационно приемани, а сам той минава за безспорен исторически корифей – донякъде това е естествената реакция от страна на сравнително млади, но затова пък доста добре запознати със средновековната ни история любители, които се противопоставят остро на идеологизациите в науката. А Г.Ценов обвинява Златарски точно в идеологизиране и дори във фалшифициране на средновековната българска история от позициите на руския панславизъм.

Всичко това силно ме заинтересува и подтикна да намеря и прочета нещо, писано от този човек. На електронния сайт, на който е качена “Кроватова България и покръстването на българите” (<http://ziezi.net/cenov.html>), има и други книги на Г.Ценов, но избрах тази, привлечен от озадачаващото ѝ заглавие – за мен бе странно обединяването на точно тези два елемента в една тема. Прегледал съм обаче още три негови работи, на които се позовавам тук-там в бележките.

Намирам, че Г.Ценов се чете трудно. Причината не е в това, че книгата е писана преди 70г. (макар че пуктоацията е доста объркваша за съвременен човек) - чел съм Иречек, Златарски, Василевски, Хайзенберг, Дьолгер, Дил и пр., чиито изследвания са правени още по-отдавна. Просто у него има особен начин на поднасяне – и в научно, и в стилово отношение. Да не говорим пък за проучвателските му методи и начина за правенето на изводите. Но все пак прочетох книгата и понеже я прочетох, считам се длъжен да направя тези бележки. Не заради науката – тя се е произнесла още навремето в лицето на Златарски, Мутафчиев и Ст.Младенов (според мен доволно адекватно) – а заради любителите, които четат и пишат в историческите форуми. Те са наистина знаещи (поне по-голямата част) и мислещи хора, но не се занимават с исторически изследвания, а присъщата им пристрастеност към новите и нестандартни мнения могат сравнително лесно да ги омаят (далеч не всички, разбира се), както в случая с д-р Г.Ценов. По моето нескромно професионално мнение той не е никакъв научен корифей – той е преди всичко един обиден човек, който се е заел на всяка цена да доказва колко магистрално и в детайли са неправи, пристрастни и некомпетентни засегналите го опоненти. Това впечатление ми направи прочетеното – за останалите му книги не мога да кажа. И точно защото е движен от обида, той не само не пропуска да отправи към тези опоненти тежки обвинения в незнание, некадърност и дори фалшификация при всеки удобен повод, но и често издига очевидно несъстоятелни становища като че ли единствено за да отрече заключенията на “противниците си”. Не мисля и никога не съм мислил, че такъв начин за правене на наука е добър.

Бележките си започнах да пиша по реда на страниците на книгата в хода на самото четене – обикновено постъпвам по този начин, тъй като той е ясен и прегледен. Но скоро ми се наложи да се откажа – Г.Ценов на безброй места в изложението си повтаря едни и същи твърдения (дори към края на книгата вече имах усещането, че го е правил неслучайно, а като маниер за внушаване на убедителност) и ако бих отминал повторенията без никакъв коментар, рискувах да ми се вмени, че се съгласявам с автора (както е направил той с опонентите си навремето), а за много от тези

твърдения това въобще не е така. Ако пък трябваше на свой ред да повтарям многократно едни и същи бележки, следвайки авторските повторения, критиката ми щеше да стане досадна. Навремето в рецензията си на реабилитационния труд на Г.Ценов Васил Златарски бил отбелязал, че за да “се разгледа и оцени цялото, ще трябва да се напише един том, два пъти по-голям от книгата на г-н Ценов”. Това е безспорно така за всяка рецензирана работа, но очевидно е особено валидно за работите на Г.Ценов точно заради повторенията, с които изобилстват. Ето защо аз преподдреждам бележките си тематично (и – предварително го обявявам – без да посочвам напълно изчерпателно всички авторски повторения), за да не бъда принуден да пиша цял том. Намирам, че и този способ е сравнително удобен и позволява критиката да се ползва успоредно със самото издание – ако скептиците, както и почитателите на д-р Г.Ценов пожелаят да я прочетат, разбира се.

I.Методът на д-р Ганчо Ценов

1.“За пръв път ние чуваме да не се оспорват резултатите, до които един изследовател е стигнал, - пише д-р Г.Ценов на с.217 в книгата, - а да се оспорва методът, по който той е стигнал до тези резултати.” Логично ли е това авторово учудване? За него самия – вероятно да, но едва ли за науката. Защото ако един метод е неправилен, то няма как да са правилни постигнатите чрез него резултати, а ако някой от тях пък се окаже верен, това ще е изключение, а не правило, случайност, а не закономерност. И, за да бъда справедлив, ще прибавя, че – от друга страна – правилните методи в научното изследване също не дават *задължително и непременно* правилни резултати във всеки един случай.

2.Своето разбиране за научния метод в историята авторът е споделил на няколко места:

2.1.с.147: “Мнението не е наука. Наука е само онова, което почива на положителни факти. Понеже мненията нямат стойност за историята, Ценов ги отхвърля и се опира само на факти. ... Той впрочем не казва нищо от себе си. Той не излиза със свое мнение или теория, а предава свидетелствата на старите автори.”³⁸ Съгласно това заявление историкът не трябва да бъде изследовател на миналото, а събирач на факти – каквито са били повечето средновековни хронисти – но не на какви да е факти, а на “положителни” (какво ще значи положителен факт не става много ясно, но приемам, че Г.Ценов има предвид установен, сигурен факт). Практиката на боравенето с извори (от които вадим фактите) обаче показва, че много често те съдържат твърде противоречива информация и се налага да се *преценява* истинността на данните, т.е. ученият трябва да формулира някакво мнение по тях. Дали мнението ще е правилно или погрешно е отделен въпрос, чието решение е в сферата на научната критика и – евентуално – в появата на нови (непротиворечиви, ясни, сигурни) данни. Но ето че Г.Ценов превантивно отхвърля мнението и го изключва от науката, свеждайки процеса на изследване до събирането на факти. Но спазил ли е сам за себе си тази максима? Той твърди, че я е спазил: “не казва нищо от себе си. Той не излиза със свое мнение или теория...”

2.2..с.219: “Задачата на историята не е да каже нещо от себе си, а да установи, че тези и онези автори са казали това и онова *и да обясни смисъла на казаното*.¹” Очевидно нашият автор счита, че сам той прави именно това – след като го препоръчва на другите. Но може ли да се даде обяснение на смисъла на изложеното в изворите, без формулиране на научно мнение върху

38.След първото пускане на настоящата статия във форум “Бойна слава” в Интернет, един потребител с непредаваем ник ме обвини, че не съм бил разбрал какво тук е искал да каже Г.Ценов. Според този потребител под “мнение” нашият автор разбрал мнение, неподкрепено с факти и съображения (т.е. несъстоятелно мнение), а под наука – такава, което е подкрепено (състоятелно мнение). Възможно е и да е прав и терминологичните разбирания на Г.Ценов да са били различни – както от приетите през 30-те години на ХХ век, така и от днешните. Но все пак имам предвид, че Г.Ценов има претенцията на учен и ако не е бил длъжен да използва съвременната терминология, бил е длъжен да ползва онази от неговото собствено време (в дадения случай тя е една и съща обаче), а не да кара читателя, когото очаква да убеди в правотата си, да гадае какъв специален Г.Ценовски смисъл се влага в отделните думи. Ето защо не съм променил текста на статията в тази му част и прибавям настоящата бележка, без да преномерирам останалите.

1.Курсивът тук и по-нататък е мой, Г.Й.

данните, съдържащи се в тях? Самият Г.Ценов лансира голям брой мнения в книгите си, както може да се види от бележките по-нататък. Следователно това второ негово заявление как трябва да се прави историческа наука, противоречи на първото. Освен ако не следва да мислим, че според Г.Ценов собственото му мнение е наука, а чуждите – не.

3.В основата на метода на изследване на Г.Ценов действително стоят данните на изворите – смятам, че никой не го е оспорвал. Въпросът е в това как той *обяснява* тези данни, особено когато те се разминават или си противоречат. Г.Ценов ползва едновременно следните няколко схеми в хода на своите обяснения:

3.1.Устройващите данни се приемат буквално и безалтернативно. Ето и два примера: а) картата на Св.Йероним, в която стои надпис “*Mesia hec et Bulgaria*”, се приема като доказателство, че България съществува на Балканите през IV век (с.38). Възможността надписът да е от много по-късно време (понеже тази карта не е оригиналът на Св.Йероним, а препис от него) въобще не се коментира, нито пък се опровергава по някакъв начин; б) споменаването на Константин VII, че преди появата на сърбите и хърватите на Балканите, България се намирала под римска власт, е прието като доказателство, че “тогава² Македония³ се е казвала България” (с.200). Възможността споменаването на България да е ретроспективно, е също подмината с мълчание.

3.2.Данните, които авторът преценява като устройващи, се приемат дедуктивно и са основа за глобални изводи, като за факти се представят не изворовите данни, а авторовите изводи. Т.е. Г.Ценов прави точно това, в което яростно обвинява опонентите си. Примери: а) понеже Теофан пише, че Константин IV Погонат, като научил за нападенията на българите, “заповядал всички отреди да преминат в Тракия”, Г.Ценов прави заключението: “Тракия значи тогава не се е намирала под негова власт” (с.211). За автора това е “неопровержим факт”, доказващ, че цялата територия до Константинопол принадлежи на българите и аргумент в полза на неговото схващане, че българите са автохтонно балканско население (тракоилирийско); б) “А когато влезли в Цариград⁴ императорът бил казал на българските пратеници: “Ако пратениците на апостолическото седалище не бяха дошли през България, нито моето лице, нито Рим биха видели през живота си.” И от това се вижда, че България е опирала по онова време до Цариград” – пише Г.Ценов на с.127. С други думи, ако отидете до София през Добруджа, това ще означава, че Добруджа се простира до околоръстното шосе. Но ако пък отидете до там през Гърция, ще следва изводът, че българо-гръцката граница опира до столицата на съвременна България.

3.3.Противоречащите на авторовата теза данни се преинавачат или се игнорират въобще и то без никакви аргументи. Примери: а) на с.145 авторът отбелязва: “Когато Методиевите ученици бяха принудени да напуснат Панония, те се върнаха в Охрид, в седалището на архиепископията Първа Юстиниана, а не в Цариград или в Преслав...”. Но във второто житие на Наум изрично е писано, че учениците на Методий, след като пристигнали в България, “едни се разпръснаха из Мизия, други из Далмация и Дакия...”. Г.Ценов предпочита да изпрати всички в Охрид, без да споменава Мизия. По какви причини данните за Мизия и Дакия са игнорирани? б) на с.127, след гореприведения цитат на Анастасий Библиотекар (вж. тук т.3.2.) Г.Ценов заявява: “И от това се вижда, че България е опирала по онова време до Цариград. За да се отиде от Рим в Цариград не се минава през Преслав, а през Епир, Македония и Тракия...”. Но буквално 20 реда по-горе в същия свой текст Анастасий Библиотекар пише: “Понеже пътят *по суша* чак до Константинопол минава през българската държава...”. Никъде не става и дума за Епир, Македония и Тракия, пък и няма как да става, защото от Италия до византийската столица *по суша* не се пътува нито през Епир, нито през днешна Македония – през тях се пътува, ако от Италия човек дойде до Балканите *по море*. Обаче

2.В първата четвърт на VII век.

3.Днешна Македония или античната римска провинция със същото име. За Г.Ценов не съществува друга област, която изворите през Средновековието да наричат Македония.

4.Става дума за папските пратеници във Византия епископ Донат Остийски, презвитер Леон и дякон Марин, които дошли в България заедно с епископите Формоза и Павел, изпратени от папа Николай I да покръстват и просвещават българите, но които, придружавани от български пратеници, продължили към Константинопол през българска територия, докато Формоза и Павел се заели с мисията си.

Г.Ценов се стреми да доказва, че всички събития, произтичащи на Балканите през 60-те години на IX век в хода на римо-византийския църковен конфликт, касаят главно дн.Македония и нямат нищо общо с Мизия. Поради това той пропуска уточнението, че пътуването е по суша, преиначавайки по този начин разказа на Анастасий Библиотекар.

3.4.Г.Ценов превантивно отхвърля миграционните процеси. Аз не мога да кажа със сигурност на какво се дължи тази негова позиция. Мога само да предположа, че тя е предизвикана от стремежа му да доказва по всякакъв начин, че българите са автохтонно население на Балканите, а самата мисъл за варварските миграции е в състояние да поколебае подобна теза⁵. Възможно е и да не съм прав, но все пак допускам, че точно това е причината Г.Ценов не само да не коментира такива процеси в книгата си, но дори повече – самата дума “миграция” той не е споменал нито веднъж.

3.5.И понеже в периода IV – VII в. в историята на полуострова изворите употребяват доста голям брой нови и различни етноними, което – ако не е имало миграционни процеси – поставя въпроса откъде са се взели тези различни племена, Г.Ценов е принуден да го реши чрез идентифициране на тези племена с коренното балканско население, отъждествявайки българи, скити, славяни, готи, хуни, македонци, мизи и пр. с трако-илирите. Какви основания има за такива идентификации и доколко те могат да бъдат приемани като факти, за което настоява авторът, ще посоча по-долу.

3.6.Като част от метода на Г.Ценов трябва да се посочи неговият основен критерий за ономастична идентификация или връзка – фонетичната близост в имената (гети – готи; савири – севери; Кроват – Кроатия; Куврат – Кувер; Хацон – Коцел; Верегава – Берковица; Цурта – Цур – Цурулум; Хибриста – Хеброс или Ибриста – Ибър; Певка – Пехчево; и пр., и пр.) Не споря, че фонетичната близост има показателна стойност. Но ако при идентифициране тя се използва като основен (а в някои случаи – като единствен) критерий няма как резултатът да не е спорен. Ако приемем този елемент от методиката на автора за правилен и го ползваме по начина, по който го е сторил той, можем спокойно да идентифицираме София със Софена с всички претенции за неопровержимост ала Г.Ценов.

II.Бележки по основните въпроси

1.Етногеографска главоблъсканица:

На с.21 Г.Ценов атакува извода, че Булга = Волга по следния начин: “Този извод е очевидно неверен, защото ония, които са живели покрай Волга, са се наричали скити, а не българи”. Дотук ни става ясно, че според нашия автор българите не са скити и следователно не са живели край Волга, където са живели скитите. Но Г.Ценов продължава така: “Той (изводът, че Булга = Волга – бел. моя) е измислица и за това, защото никой стар писател не е наричал българите турци или пък фини, самоеди и пр., а всички, щом е ставало дума за потеклото на българите-хуни, са казвали, че те са скити. Скитите обаче са живели от правреме покрай Дунав.” Хайде сега, нека някой да ни разясни какво смята всъщност Г.Ценов: а) българите скити ли са или не са?; б) скитите около Волга ли живеят или около Дунав? в) хуните скити ли са или не са?

2.Къде според “Именника” са царували първите български владетели?

Г.Ценов твърди неколккратно, че са царували от двете страни на Дунава:

2.1. На с.22: базирайки се на “Именника” той заявява, че споменатият там Безмер бил князувал преди Аспарух “от двете страни на Дунава”. Същото твърдение е повторено на с.38: “княжеството на князуващия преди Аспарух Безмер се е простирало от двете страни на Дунав” и на с.70: “Безмер, (който имал княжество от двете страни на Дунав)...”;

2.2. На с.148 авторът отново потвърждава това, отбелязвайки: “Списъкът на българските князе, според който Аспарух е бил *пети български княз на Дунав*, защото преди него *там* е имало други български князе”. И на с.162: “Според списъка на българските князе Атиловият син Ирник е князувал на юг от Дунав през V в., т.е. преди Аспарух”.

5.Защото, ако приемем, че някои от варварските племена в Късната Античност са пришълци в Европа или пък конкретно на Балканите, защо точно българите трябва да правят изключение?

2.3. А ето какво казва по въпроса самият източник. В него след записа за Безмер стои текст: “Тези петима князе държаха властта *на онази страна на Дунава...* И после дойде *на тази страна* Есперих княз...” Коя е “тази” и коя “онази” страна на Дунава може да се спори, но безспорно е че първите петима (четирима владетели и един наместник – за да бъде перфекционно точен) **не са царували от двете страни**, а само от едната страна на Дунава. Направеният от Г.Ценов извод е очевидно неверен и си задавам въпроса дали авторът е чел всъщност “Именника” или го познава в нечий доста неточен преразказ. Тук пробемът не е в това къде са живели българите и автохтонно балканско население ли са те или не. Аз коментирам едно отделно твърдение, за което авторът му изрично и нееднократно отбелязва, че е базирано върху конкретен изворов текст. И – както става ясно - то е *невярно и представлява изкривяване на този текст*. Поради това смятам заявлението на Г.Ценов, че “не казва нищо от себе си” и “не излиза със свое мнение или теория, а предава свидетелствата на старите автори” за несъстоятелно и излишно високопарно.

3. Основният аргумент на Г. Ценов за автохтонността на българите.

3.1. На с.37/8 авторът пише: “Но понеже самата Мизия в четвърти и пети век се е казвала България и провинция България, явно е, че старите мизи са наричани българи и че България преди Аспарух е била провинция на Източноримската империя, което потвърждава казаното от Теофан, че Стара България е опирала до Босфора” (това, което е казал Теофан по местоположението на Стара България, ще коментирам по-нататък). В този текст има две твърдения: а) през IV – V в. Мизия се е наричала България; б) мизи = българи.

3.2. Основания за тези твърдения Г.Ценов извлича от известната карта на Св.Йероним, където е отбелязано “Mesia hec et Bulgaria”. Вярно, Св.Йероним е живял през IV век. Но:

3.3. Познатата карта, с която разполагаме, не е самият оригинал на Св.Йероним, а много по-късен препис – чак от XII в. Текстове в нея са написани на т.нар. варваризиран латински - “Mesia”, вм. “Moesia”; “hec” вм. “haec”; “Bulgaria” вм. “Vulgaria” (в единственото споменаване на българите от IV в. те са наречени “vulgares” а не “bulgares”), който не е характерен за IV в. Тези наблюдения, дори да не са доказателство, все пак отварят втора възможност за обяснение на надписа “Mesia hec Bulgaria” върху тази карта: да е прибавен в късния препис, като отражение на реалността в VIII, IX или X в., а да е отсъствал от оригинала на Св.Йероним, съставен през IV в. От научна гледна точка е редно да се анализират и двете възможности, а не едната да се отхвърли по презумпция и да се приеме безкритично другата.

3.4. Ако изначално мизи = българи, то:

- защо етноним “българи” не се среща у авторите, разказващи за завладяването на Мизия от римляните?
- ако етнонимът “мизи” е претърпял еволюция до “българи” (или по някакви причини е бил заменен с “българи”), но става дума все за един и същ народ, защо Г.Ценов не е обяснил кога и защо е станало това? Ако основанието за идентификацията между мизи и българи е това, че българите живеят там, където преди са живели мизите, то защо този принцип не се използва, за да се идентифицират например палестинските араби с финикийците?

3.4. Дори да приемем, че Мизия в IV – V в. се е казвала България, това не потвърждава, че Стара България е опирала до Босфора (каквото и да е казал Теофан по този въпрос). Провинция Мизия, както и едноименният диоцез, никога не са стигали до Босфора – нито до Тракийския, нито до Кимерийския.

3.5. Въпреки тези съображения, които оправдават според мен скептичното отношение към твърдението за автохтонността на българите, Г.Ценов, без нито веднъж да бъде споменен от някакви съмнения, при всяко споменаване за българин или българи на Балканите, ще вижда в него доказателство за тази автохтонност.

4. За това, че българите били славяни

4.1. На с.22, правейки етимологичен анализ на имената “Кроват” и “Батбаян”, авторът заключава, че имената са славянски и прави извод, че българите са славяни. Е, прав е Стефан Младенов – това са етимологизации а ла Раковски.

4.2. Понеже “Безмер” звучи славянски, отгук са направени 3 заключения: а) родът Дуло е славянски; б) ако Безмер = Батбаян, това значи че и Аспарух е славянин, защото той е брат на Батбаян; в) щом Батбаян и Аспарух излизат славяни, то всички българи са славяни.

По същество: има формална логика, но истина няма. А по-надолу стои напълно умопомрачително заключение: “Самата дума скити е славянска дума, която значи скитник или номад (прекрасна етимология! – бел. моя). Готите, хуните, славяните, българите, абарите, тракийците са скитски, т.е. славянски племена. Дори в началото на XX век да направи по подобен начин извод по толкова магистрален исторически въпрос може да си позволи единствено лаик, какъвто е бил и Раковски. Още навремето Ст.Младенов остро е разкритикувал тази позиция на Г.Ценов. Последният приема тази критика само като проява на лична злоба и не ѝ обръща никакво внимание.

4.3. На с.212 Г.Ценов изтъква: “Сам Аспарух е бил славянин, защото е носил славянската титла кнзъ”. Ако това може да се счита за аргумент, то тогава нищо не пречи да твърдим, че Петър Велики е римлянин. Възможностите за оборване на базата на този “аргумент” са абсолютно идентични за двата случая.

5. Етноидентификационната верига на автора.

5.1. До към с.40 Г.Ценов ни е осветлил, че:

- българите не са скити (с.21);
- българите са хуни (с.21);
- българите-хуни са скити (с.21). Последното малко противоречи на първото, но да не изпадаме в незначителни подробности;
- хуните са скити или славяни (с.22);
- българите са славяни (с.22);
- скитите са славяни (с.22);
- готите, хуните, славяните, българите, абарите (аварите) и тракийците са скити, т.е. славяни (с.22);
- българите са мизи (с.38);

5.2. На с.53 авторът допълва: “старите автори са единодушни в това, че *българите са стари тракоилирийци* ... Тракоилирийците пък принадлежаха към расата, която днес се казва славянска раса”. Но пък на следващата страница (54) чета: “Славяните и антите са живели на север, а българите на юг от Дунав” и се питам дали и след това изявление Г.Ценов все още смята, че българи = славяни.

5.3. Но на с.163 той уточнява: “Малала, Писидес, Теофан и Никифор са разглеждали българите и хуните като две отделни племена на скитската, или славянската раса. Куврат стана господар на хуни или хуногундури и българи. Чак след него тези две племена получиха общото име българи. Аспарух доведе в 680 г. хуногундури в Мизия, която се казваше България. Той доведе хуногундури при българи. Българите не са впрочем доведени от някъде, а са заварени в Мизия. Те са стари мизийци или тракоилирийци”;

5.4. На с.59 стои поредната етноидентификация: “Още епископ Амбросий, умрял в 374г., писа, че веднъж император Валентиниан (364 – 375) отклонил хуните (абарите)...” Тук под “абари” авторът визира аварите (прави Еразмово, вм. по-широко възприетото за Средновековието Райхлиново четене).

5.5. Ново обогатяване на етноидентификационната верига на Г.Ценов има на с.78, където е казано: ”Вместо македонци⁶ отсега-нататък обикновено се казва скити.” И по-нататък на същата страница: “този факт показва, че църковните препирни между *скитите или българите* ...”

5.6. На с.79 авторът казва: “В това време роденият в Долна Мизия Улфила изнамери особени писмена и преведе Св.Писание за скитите, които старите наричаха гети, а сегашните (IV век) наричат готи. Понеже скитите, които в старо време се деляха на даки и гети, а в средните векове на готи и хуни, днес се казват българи, от това излиза, че Улфила е изнамерил писмена, и е превел Св.Писание за българи”. В книгата на Г.Ценов не срещнах никакви доказателства, че гетите и даките са

6. Под “македонци” авторът разбира както античните македонци, така и жителите на съвременна Македония.

скити, а още по-малко, че са хуни или готи. Даките са родствени на гетите племена, но не са идентични с тях, а дали готите са идентични с хуните може да се види например от информацията за унищожаването на обединението на Херманарих ок.376 от първата хунска вълна. У Г.Ценов обаче нещата са почти математически стройни: а) скитите в старо време се делят на гети и даки, т.е. гети и даки = скити; б) скитите в средните векове се делят на готи и хуни, т.е. готи и хуни = скити, но и = гети и даки; в) “готи и хуни днес се казват българи”, т.е. готи и хуни = българи, но щом готи и хуни = гети и даки, то и гети и даки = българи, а щом гети и даки = скити, то и българи = скити.

Отлично подредена и решена система от уравнения. Само че не е вярна. А не е вярна, защото в условието има поне две грешки: 1) че гетите и даките са скити; 2) че през средновековието скитите продължават да съществуват като етнос. Това са презумпции на автора, който въобще не взема предвид т.нар. архаизация на етнонимите, много разпространена у средновековните писатели.

5.7. На с.90: “Улфила превел Св.Писание за гетите в Томи и другите хунски и скитски племена покрай Дунав, които ... в IX век са се казвали българи. Хуните, които образуваха българската държава, са чели впрочем евангелието на свой език още в IV век. Затова ние казваме, че старобългарският превод на Св.Писание е направен от Улфила.” – заявява Г.Ценов. От този текст се вижда, че:

- авторът смята гетите и готите за идентични;
- авторът смята гетите за хунско / скитско племе;
- авторът смята хуните и скитите за идентични;

5.8. Като обобщим всичките тези твърдения, получаваме: **българи = тракоилирийци = скити = мизи = даки = гети = македонци = готи = хуни = славяни = анти = авари**. И, както отбелязах вече, основният критерий за тези идентификации, е географията: щом през IX в. българите обитават място, което през IV е обитавано от траки, илири, даки или гети, то от това следва, че българите са траки, илири, даки и гети. Това съждение Г.Ценов обявява за “неоспорим” и “необорим” факт – не мнение, не становище, не хипотеза, а *факт!*

5.9. Засвидетелстваните в изворите очевидни етнически различия между тези народи не само не са смутили авторската увереност в така сътворената етноидентификационна верига, те просто не са забелязани. Едва ли в началото на XXI в. е необходимо те да бъдат наново доказвани – смятам, че следният пример ще е достатъчно показателен:

- за българите: “Кой би устоял срещу противника, който се носи и храни от своето бързо животно? (Енодий). Това е най-яркото доказателство, че става дума за конен народ;
- за славините: “повечето от тях тръгват срещу неприятелите пешком” (Прокопий) и “Те живеят в гори, реки, блата и непреборими езера. ... Обичат да правят нападенията срещу противниците си в гористи, тесни и стръмни места.” (Псевдомаврикий). Очевидно този народ не е конен. Това личи и от начина на воюване и от предпочитания за битка и обитаване терен.

5.10. Приложен по същия начин за други (безспорни) ситуации, подходът на Г.Ценов дава например следните резултати: за Испания - араби (VIII – IX в.) = испанци (XV-XVI в.); за Мексико – ацтеки (XVI в.) = мексиканци (XIX в.); за САЩ - индианци (XVIII в.) = американци (XX в.) Коя е разликата? Разлика в методиката за правене на изводи няма и точно затова изводите в тези три примера са абсурдни. Абсурдни са, защото методиката не взема предвид миграционните процеси и етническите микстурирания, които са неизбежна последица от тези процеси.

6. Кимерийският Босфор е идентичен с Тракийския Босфор – изводи на Г.Ценов за местообитанието на българите

В науката се приема, че има два морски протока с името Босфор: Тракийският, който отделя Азия от Европа и Черно море от Мраморно; Кимерийският, който отделя Таманския полуостров от Кримския и Черно море от Азовско. Данните за тези протоци в изворите са многобройни – както у античните, така и у средновековните автори.

6.1. На с.32-35 в книгата си Г.Ценов недопустимо смесва Тракийския с Кимерийския Босфор в стремежа си да докаже, че българите са живели на Балканите изначално и че античните и средновековни историци много добре са знаели това, но съвременните историци отчасти не ги разбират, отчасти съзнателно ги преиначават.

6.2. На с.193 се казва: “Есхил пък, който е по-стар от Херодот, пише, че Прометей бил казал на Йо да мине по Кавказката планина, от която извира р. Хибриста (Ибър, Марица, защото Марица се нарича и днес в началото си Ибър), и да се отправи за Кимерийския нос (днес Галата, част от Цариград). Него като напусне, да мине през Меотидския канал за Азия. Нейният път (през провлака) щял после да се нарича Бос-пор. Есхил е означил като Кавказка планина Рила, защото от нея извира Ибър. Между Рила и Азия се е намирал провлакът, през който Йо преминала от Европа в Азия. Днешната Кавказка планина не е била преминала Йо, за да отиде в Азия, защото тя се намира в Азия и защото Босфорът се намира на изток от Рила, а не на изток от днешната Кавказка планина. Освен това пътят от Йонийско море за Босфора и Азия не минава през днешния Кавказ, който е в Азия.”

6.3. И на с.194: “Меотис, покрай която са живели кимериите или хуните и готите, се е намирала според Прокопий там, където морето от Византия нататък е текло във вид на река, т.е. до Босфора. Теофан пък, който нарича Малаловите и Прокопиевите кимерии-хуни българи, означава праселищата на кимериите-хуните като Стара България. Той пише, че откъм Меотис, на края на Черно море, т.е. при Византия, морето текло във вид на река през земята на Босфора и Кимерия.” Смесването на Тракийския и Кимерийския Босфор е накарало автора да направи горната поредица от идентификации, довели го до автопротиворечия, които той или не забелязва, или не иска да забележи, устремен към целта. И тъй:

- според него, говорейки за Кавказ, Прокопий Кесарийски визира планина, която се намира на Балканския полуостров и която стига до дн.гр.Чорлу;
- Г.Ценов идентифицира извиращата от Кавказ р.Хибриста с Марица - поради фонетичната близост с гръцкото име на Марица – Хеброс (а по-нататък използва други форми на тези имена: Ибриста и Ибър);
- понеже Марица извираше от Рила, това за Г.Ценов значи, че под “Кавказ” античните писатели имат предвид планината Рила. Тук Г.Ценов, очевидно без въобще да забележи, е направил истинска географска иновация – че Рила стига до гр. Чорлу (в Източна Тракия).
- понеже в изворите се говори за скити и кимерийци, които живеят при Кавказ, авторът твърди, че те живеят на Балканите (очевидно е забравил, че няколко страници по-горе е казал, че скитите живеят при Волга);
- понеже според него скитите = българите, следва извод – българите са си живели на Балканите, а не са пришълци в тези земи.
- след като според него античните и средновековни автори под Босфор разбират само Тракийския, той поставя Кубратовите българи да обитават земите при Константинопол. Според него в обхвата на Кубратовата държава влизал константинополския квартал Галата / Пера (за него те са два различни квартала – кой знае защо). Дали някой може да приема тези твърдения сериозно? Мисля, че и през 1937г. не е било възможно.

6.4.Ето какво пише Прокопий: “Едни от разклоненията на Кавказките планини са обърнати към север и запад и достигат до илирийците и тракийците, а другите са към изток и юг и достигат до самите проходи, по които обитаващите там хунски племена навлизат в земята на перси и ромеи.” Какви изводи следват?

- вярно е, че този писател споменава, че Кавказките планини “достигат до илирийците и тракийците. Но той не говори за самите Кавказки планини, а за “едни от разклоненията” им. Това обстоятелство едва ли е достатъчно, за да се заяви, че Прокопиевият Кавказ е балканска планина и то точно Рила;
- от друга страна, ако пък приемем извода на Г.Ценов за Рила, ще се наложи да обясним кои са тези нейни източни разклонения, стигащи “до самите проходи, по които обитаващите там хунски племена навлизат в земята на перси и ромеи”. Според мен нито в Рила, нито пък в Родопите има проходи, през които да се стига до земята на персите. Така че няма как Кавказ на Прокопий да е бил на Балканския полуостров и то – в средата му. Може да се предположи, че под разклоненията на Кавказ, за които той казва, че достигат до илирийците и тракийците, цитираният автор е разбирал Западните Карпати, тъй като е ясно, че става дума за планина,

разположена извън имперската територия, а Рила част от тази територия⁷.

6.5. А ето и свидетелство на Прокопий за това къде са живели кимерийците, които според Г.Ценов са българи и които нашият автор локализира не просто на Балканите, а край ромейската столица: “Отвъд сагините обитават много хунски племена. Страната оттук нататък се нарича Евлизия, а варвари населяват крайбрежието и вътрешността ѝ чак до т.нар. Меотидско езеро⁸ и реката Танаис⁹, която се втича в езерото. А това езеро се излива при брега на Евксинския понт. Людете, които обитават там, в старо време се наричали кимерийци, а сега се назовават утигури.”

6.6. Колкото до това къде са живели през VI век българите – на Балканския полуостров, както се стреми да ни убеждава нашият автор или пък другаде – смятам, че следният откъс на Йорданес решава успешно въпроса: “Отвъд тях¹⁰, над Понтийското море, се простират местата, обитавани от българите...”.

7. Данните на Теофан за местоположението на Старата България.

На с.36 в книгата си Г.Ценов е написал: “Като сравним Теофан със старите писатели, ние виждаме, че неговата работа представлява една компилация от техните мнения. Той повтори Херодот, като каза, че неговата река Куфис е текла в края на Черно море (т.е. там, където Черно море се влива в Мраморно). Той е повторил Страбон, като казва, че неговата река Кофина свършвала при Криупросопон (овнешко лице), а Страбоновото Криуметопон днес е Галата. Понеже тук свършва Златният рог, то и Теофан е нарекъл устието на Златния рог река Кофина.” Ето всъщност кой текст на Теофан визира тук авторът: “В северните отвъдни части на Евксинския понт, в тъй нареченото Меотидско езеро се влива огромна река, наречена Ател, спускаща се от океана през земята на сарматите. В нея се влива реката на име Танаис, която извира също от Иверийските врати в Кавказките планини. От съединяването на Танаис и Ател (което се отделя над споменатото Меотидско езеро), води началото си реката, наречена Куфис, която се влива в края на Понта, близо до Некропилите, при носа, наречен Криупросопон. От споменатото по-горе езеро започва море подобно на ръкав и се влива в морето на Евксинския понт през земята на Кимерийския Босфор. В тази река се лови тъй наречената риба мурзули и други подобни на нея риби, а в източните части на лежащото по-горе езеро, около Фанагория и обитаващите там евреи, живеят твърде много народи. От същото езеро до реката, наречена Куфис, гдето се лови българската риба ксистон, се намира Старата Голяма България и тъй наречените котраги, които също са техни едноплеменници.” Според Г.Ценов тук Теофан описва околностите на Константинопол – територията северно от Златния рог и самия залив. Главното му основание е името Босфор – всички останали са производни и последващи. Но:

7.1. Освен Тракийски има и Кимерийски Босфор – те са различни и добре известни и на античните, и на средновековните писатели (впрочем, Теофан точно за Кимерийския говори). Според мен научният подход в случая с тази идентификация е да се разгледат и двете възможности с всичките “за” и “против” за всяка от тях. Г.Ценов не е направил това. Напротив: той просто приема, че Кимерийския Босфор е идентичен с Тракийския и че има един единствен Босфор.

7.2. Отбелязвайки, че според Теофан р.Куфис “текла в края на Черно море”, авторът уточнява в скоби: “т.е. там, където Черно море се влива в Мраморно”. Подобно уточнение не е направил, говорейки за Куфис, никой от старите писатели, а Теофан – още по-малко. Така че къде е краят на Черно море трябва да се докаже, а не да се приеме по презумпция.

7. Последното удостоверява самият Прокопий малко по-нататък в разказа си: “Реката Истрос извира от келтските планини, заобикаля пограничните краища на Италия, тече покрай земите на даките, илирите, покрай Тракия и се влива в Евксинския понт. *Всички тези земи отсам, та дори чак до Византион, се намират под властта на ромейския император.*” Последното доста ясно сочи дали балканските територии са били български “от старо време” и ако действително Г.Ценов систематизираше фактите на изворите, без да добавя нищо от себе си, сега нямаше да си губя времето да пиша критика за книга със 70-годишна давност.

8. Меотидското езеро е днешното Азовско море. Г.Ценов не е направил друга идентификация на този топоним, така че нямам представа приема ли тази, но аз не зная специалист, който да я отхвърля – не само сега, а и през целия XXв.

9. Дн. река Дон. Тази идентификация на Танаис Г.Ценов приема.

10. В предното изречение се говори за Данаприос и Данастриос (Днепър и Днестър). Идентификацията не е оспорвана от Г.Ценов.

7.3. Г.Ценов не е казал дори една дума по въпроса защо приема, че Криупросопон = Криуметопон.

7.4. Ако действително Теофан е нарекъл устието на Златния рог река, както твърди Г.Ценов, изниква въпросът: никога в живота си ли Теофан не е виждал Константинопол? Не му ли е било известно, че става дума за залив, а не за река? Известно му е било. Под 6117г. например Теофан между другото е написал: “Те прекарали от Истрос с издълбани кораби огромно и неизброимо множество и изпълнили *залива на Рога...*”

7.5. Интересно защо, локализирайки Старата България до Константинопол и Златния рог по горния текст на Теофан, Г.Ценов въобще не си е дал труд да идентифицира останалите споменати от средновековния автор топоними: Ател, Меотидското езеро, Танаис, Некропилите и Фанагория. Може би защото те са били вече достатъчно ясно идентифицирани и локализирани, но не там, където на него му е било удобно? Или пък защото Теофан, започвайки този си разказ, е отбелязал добросъвестно, че говори за район “в северните отвъдни части на Евксинския понт”, а Златният рог и Константинопол са доста далеч оттам? Всеки, който е съгласен с мнението на Г.Ценов, че Старата голяма България е била под носа на ромейската столица, би трябвало да открие и посочи убедително в същия район:

- огромна река, която да минава през земята на сарматите и да се влива в езеро около Константинопол;
- друга река, която да извира от Кавказ (дори това да не е истинският Кавказ, а Рила) и да се влива в първата;
- голямо езеро;
- подобно на ръкав море, което да започва от езерото и да се влива в Черно море през Босфора;
- град, който да се нарича Фанагория.

7.6. Ако погледнем една карта на района между Кавказ, Черно море, Волга и големия завои на Дон, ще видим точно описаните от Теофан топоними (спорна е локализацията на Криупросопон и Некропилите, но не защото тук няма подобни обекти, а наоपъки – защото има няколко, които биха могли да се идентифицират с посочените). Хронистът е допуснал само една грешка: къде се вливат Танаис (Дон) и Ател (Волга). Не е необходима никаква еквилибристика.

8. Теофановият град Босфор бил всъщност Константинопол

На с.50, в коментар на Теофановите сведения, касаещи историята на Грод и Мугел, намирам следната авторова интерпретация: “понеже тези хуни се опасявали, че Юстиниан ще ги накаже за това, те, за да осуетят наказанието, *избили императорската стража, която пазела Цариград*, заедно с началника й трибуна Далматий. Тогава Юстиниан назначил за комендант на босфорската стража бившия консул Йоан...” От тази интерпретация става ясно, че събитията се разиграват край Босфора – за Босфор се говори и в Теофановия текст. Но кой Босфор? За мен този въпрос съществува, но не и за Г.Ценов: за него има само един Босфор – този до имперската столица. Точно затова нашият автор е и написал, че хуните избили стражата “която пазела Цариград”. Значи, тези събития отново се разиграват при Константинопол? Това твърди Г.Ценов. А сега да прочетем Теофановия текст: “През същата година и царят на хуните на име Грод, който живеел близо до Босфора, минал на страната на императора като се покръстил и станал християнин. Императорът го приел и като му дал много дарове, го изпратил в страната му да охранява ромейските предели и града Босфор. Понеже плащал ежегоден данък на ромеите във волове вместо пари, този град се нарекъл Воон фороc. Юстиниан поставил там известен брой ромейски войници и трибун да пазят града от хуните и да изискват определения данък във волове. Но като се уплашили да не би ромеите да поискат да отмъстят, те отишли неочаквано в Босфор и убили трибуна Далматий и войниците. Научавайки това, императорът изпратил бившия консул Йоан, внук на Йоан Скита и син на патриций Руфин, с голяма скитска войска. Той се отправил срещу тях по суша от Одисопол заедно с Годилас и стратега Бадуарий. Като чули това, хуните избягали и изчезнали. Тогава настанал мир в Босфора и ромеите, без да се страхуват от нищо, го завладели.”

Нека опитаме да съчетаем твърденията на Г.Ценов с изложението на Теофан. Какво излиза?

- 8.1. Грод живеел до Босфор, т.е. според Г.Ценов – до Константинопол. Тази близост обаче не пречи на Теофан да се изразява като че ли хунският владетел е бил много път, за да дойде при императора и да се върне обратно в страната си.
- 8.2. След като Теофан казва, че Далматий и войниците били в град Босфор (наречен и Воон форос), а според Г.Ценов Далматий пазел Цариград, оттук следва, че град Босфор (Воон форос) = Константинопол. С други думи имперската столица се пазела от “известен брой войници и трибун”. Освен това благодарение на тълкуванията на нашия автор научаваме две напълно неизвестни нейни имена – Босфор и Воон форос;
- 8.3. Както се вижда от изложението на хрониста за Босфора (Воон форос), хуните фактически завладели този град, избивайки поставените от императора войници и трибуна. От схващането на Г.Ценов следва, че те са превзели имперската столица – чудно защо никой не споменава по-ясно това превземане? А че са я превзели, ако конструкцията на нашия автор е вярна, няма съмнение – Теофан изрично казва, че ромеите накрая завладели града, т.е. били са го загубили. Любопитно е, че сам Юстиниан не усетил превземането, нито избиването на войниците, а трябвало да го научава – т.е. между двете събития изминало някакво време. Изглежда, по времето на този император Константинопол е бил толкова огромен, че вестите пътували дълго от портите до двореца.
- 8.4. Теофан казва, че срещу хуните в града (Константинопол според интерпретацията на Г.Ценов) Юстиниан изпратил войски от Одисопол “по суша”. Ако става дума за столицата, толкова ли не е разполагал с войски някъде по-наблизо – в Адрианопол или Силимврия? И – забележително – “изпратил”, а не “повикал”! Къде ли е бил по това време този домосед-император, за който въобще не е известно да е напуснал Константинопол след 527г.? Дори когато бил решил да го стори през 532г. пак не го направил – жена му го възпряла.
- 8.5. Като съчетаем Теофан и Г.Ценов - накрая ромеите успешно завладяват собствената си столица. В цялата история на империята има само един подобен случай – през 1261г., когато ромеите изгонват латинците от Константинопол. Следвайки Г.Ценов, се оказва, че имало и втори.
- 8.6. На с.52 Г.Ценов заявява: “Стара България не е нищо друго, освен най-старото селище на скитите, което опирало до Босфора”. За мен е трудно да гадая какво иска да каже с това авторът: какво е това “селище”, което се простира от Волга (там според него са живели скитите – вж. с.21) до Босфора (Тракийския при Константинопол – за Г.Ценов друг не съществува). От друга страна, ако Стара България е селище на скитите, то това не може да означава друго, освен че Г.Ценов смята българите за скити.

9.Още за разположението на българите и България на Балканите според Г.Ценов

- 9.1. На с.237 Ценов, опирайки се на откъс от текста на Йорданес (Getica V, 35-40), прави следните умозаклучения: “Склавените обитаваха земята от Мурзианското езеро (на долното течение на река Драва) до Днестър, а антите живееха в завоя на Черно море между Днестър и Днепър. Българите живееха южно от акацирите, които живееха по Карпатите, по брега на Черно море. Щом северните брегове на Дунав и Черно море са били заети от склавените и антите, по кой черноморски бряг са живели българите? Те живееха покрай черноморския бряг южно от Дунав, защото този бряг лежи на юг от Карпатите, където живееха акацирите, т.е., където според Прокопий живееха утигурите, ... И ако онези, които основаха българската държава, дойдоха отвъд Дунав, от земята на антите и склавените, кой при кого дойде? Българи при славяни ли, или славяни при българи? Очевидно славяни при българи, както и по-преди изложихме”. Интересно е, че нашият автор охотно се захваща с коментар на обърканите свидетелства за местообитанието на българите, а пренебрегва ясните. В този случай е за предпочитане да използваме доста по-прегледните данни на същия Йорданес, които вече цитирах и които сочат, че българите са живели отвъд Днепър и Днестър, над Понтийското море, т.е. на север от Черно море и на изток от тези реки. Но Г.Ценов няма интерес да коментира това свидетелство, защото то трудно се поддава на манипулация.
- 9.2. На с.211 е казано: “Че България е опирала по онова време до Цариград, се разбира и от други места у Теофан. На стр. 358 той пише, че Константин Погонат обявил война на българите (водени

от Аспарух) и заповядал на войската си да навлезе (от Азия) в Тракия. Тракия значи не се е намирала тогава под негова власт”. И отново на с.233: “Теофан пише, че когато след смъртта на Кроват синовете му се разделили (и с това са отслабили българските сили), Константин Погонат заповядал на армията си да нахлуе в Тракия, от което се вижда, че Тракия не е спадала тогава под византийска власт, защото нея и Македония бе освободил Кувер или Кроват”. Наблюдаваме все пак развитие – несъмнено предизвикано от стремежа авторът да пресъздава точно източниците си, без да “казва нищо от себе си”: в първия цитиран откъс императорът заповядва на войската “да навлезе”, а във втория – вече “да нахлуе” в Тракия. Да не би пък Теофан сам да е правил редакция на своята хроника? Е, не, не е. Написал е: “κελεύει περᾶσαι πάντα τὰ θέματα ἐν τῇ Θράκη”. Глаголът, който е използвал, е “περᾶω” и означава “прекарвам отвъд, пренасям, превозвам, премивам през, преплавам, бивам прекаран през”. Така че преводът на този откъс е “заповядал всички отреди да бъдат прекарани в Тракия” и за никакво нахлуване тук не става дума. Разбира се, не е трудно човек да се сети защо нашият автор изкривява превода.

9.3. За сметка на това пък Г.Ценов е пропуснал да направи съответните изводи от текста, в който Теофан разказва за началото на конфликта – може би защото той е доста показателен и значително стеснява възможностите на автора. Въпросният текст гласи следното: “А император Константин, като се научил, че мръсен и нечист народ се е разположил отвъд Дунава в Оглоса и че напада и ограбва близките до Дунава земи, т.е. сега владяната от тях страна, тогава *владяна от християните*, много се огорчил ...” На базата на този откъс просто няма как да се доказва, че цялата територия между Дунав и Константинопол е била българска, дори с помощта на авторовото твърдение, че българите не само били изконни жители на Балканите, но и изконни християни, защото:

9.3.1. В текста се говори само за две сили, имащи отношение към владенето на “близките до Дунава земи” – християните и “тях”. Според мен християните са ромеите, а под “тях” се крият българите – това е съвсем ясно. Тъй че Теофан всъщност казва, че ромеите владеят земите чак до Дунава, което не би направил, ако Г.Ценов бе прав, че България се е простирила до Златния рог и Босфора;

9.3.2. Дори обаче да обърнем наопъки идентификацията, като приемем, на основание на заявленията на нашия автор за религията на българите, че споменатите от Теофан “християни” не са ромеите, а българите, пак няма да можем да докараме нещата до желаното от Г.Ценов положение: тогава ще се наложи да приемем, че под “тях” Теофан разбира ромеите. Но приемем ли подобно нещо, веднага излиза, че изразът “т.е. сега владяната от тях страна” означава, че през IX век ромеите владеят земите до Дунава. Поради тази причина Г.Ценов е предпочел да прескочи откъса, отколкото да извади очи, вместо за изпише вежди.

9.4. На с.211/12, във връзка с войната между Юстиниан II и българите през 688/9г., се казва: “Понеже българите отблъснали от Солун византийците и ги прогонили от Тракия в Азия, кой тогава е населявал Солун и Тракия по времето на Аспарух? Българите. Тази земя Погонат беше признал по договор за българска земя”.

9.4.1. Преди всичко никъде в текста не става въпрос, че българите били прогонили ромеите “от Тракия в Азия”. Това е авторово допълнение, приписано на хрониста, а не факт – още по-малко положителен;

9.4.2. Също такава произволно допълнение е, че Константин Погонат бил признал Солун и Тракия за българска земя по договора с Аспарух. За този договор знаем само, че е съдържал клауза за плащане на годишен данък от ромеите – нищо повече. Тъй че твърдението, че Константин Погонат бил признал на Аспарух власт над Тракия е свободно съчинение на Г.Ценов.

9.4.3. Но ако влезем в авторовата схема и се съгласим с последното твърдение, работата ще стане много забавна, понеже ще излезе, че ромейският василевс всъщност е баламосал българите и на практика не им е дал нито един квадратен сантиметър територия – явно Г.Ценов междуременно е забравил, че според самия него цялата Тракия до самата византийска столица е българска още от време, много по-ранно от Аспаруховото.

9.5. Поддържайки упорито, че едва ли не целият Балкански полуостров, с изключение единствено на Константинопол, е принадлежал извечно на българите, на с.107 авторът отбелязва: “Иконобо-

рецът Константин Копроним нахлу през 764г. в България и стигна чак до Тцика (Виза). Земята впрочем между Виза и Цариград се е наричала по онова време България.”

9.5.1. Топонима Г.Ценов изписва “Тцика”. В преписите на Теофановата хроника този топоним стои във формата Τζίκας (с латиница това се предава като Tsikas или Tzikas), българизираният вариант на която е Тсика(с), Чика(с) или Цика(с), но не и Тцика. Г.Ценов го предава във формата Тцика, тъй като очевидно не е ползвал гръцкия текст на Теофан Изповедник, а латинския му превод у Анастасий Библиотекар, където топонимът е предаден във формата Tzikas. Понеже Г.Ценов е немскоговорящ, той подчертава твърдото немско “цет” (z) в транслитерацията, запазвайки и “Т”. Това, разбира се, не е кой знае каква беда, но то сочи, че нашият автор чете Теофан в латински превод, а не в оригинал, което хвърля сянка върху претенциите му за точност. Впрочем Г.Ценов доста самоуверено обвинява Златарски в непознаване на средногръцкия, но сам на редица места бърка старогръцкото със средногръцкото произношение при предаване на имената на български – да оставим настрана проблемите с превода, които могат да се дължат и на други причини, някои от които загатнах по-горе.

9.5.2. За Г.Ценов под този топоним се крие Виза (град в Източна Тракия, отстоящ на около 110 км северно от Константинопол), но той не е привел никакъв аргумент за това свое становище. Всъщност в един от късните преписи на Теофановата хроника (XVI – XVIIв.) на това място стои “βύζας”. Но “βύζας” не е Виза. Името Виза в гръцки се изписва не “βύζας”, а “Βιζύης”. В друг, пак сравнително късен препис на Теофан от XI – XII век – codex Vat.gr.978 на това място е посочен топонимът Тонзос (Тунджа). Как обаче да приемаме други топоними, освен Тсика(с), след като тази дума стои не само в най-старите запазени ръкописи на хрониката (от X век), но и в превода на Анастасий Библиотекар (IX в.)? Ръководейки се от точно това съображение в изданията и Migne, и de Boog са включили топонима Τζίκας, а не другите варианти. Г.Ценов впрочем също говори за Тсика, но го идентифицира с Виза, защото тази идентификация обслужва най-добре (по-добре от “Тонзос” например, защото Тонзос е по на север) тезата му за Източна Тракия като изначална българска земя.

9.5.3. Ако при нахлуването си византийската армия е стигнала “чак до Тсикас”, това трудно може да се свърже с Виза, която е много близо до Константинопол и е на югоизток от Адрианопол, за който (независимо от голословните твърдения на автора) няма никакви данни да е бил в български ръце дори за един ден през VIII век. От друга страна не може да се каже със сигурност какво се крие под топонима Тсикас – това все още е спорен въпрос. И понеже въпросът е спорен, не е редно така категорично да се твърди, че става дума за Виза.

9.5.4. Несъстоятелно е твърдението, че по това време (втората половина на VIII в.) земята между Виза и Константинопол се била наричала България.

- в изворите няма никакви данни за такова нещо;
- ако територията между Виза и византийската столица се наричаше България, то как тогава се е наричала територията между Дунав и Стара планина?
- ако пък Г.Ценов е разполагал с такива данни от неизвестен за нас източник, трябвало е да каже на какво се позовава. В противен случай – това е голословие.

9.6. На с.107/108 Г.Ценов ни убеждава за пореден път, че в началото на IX в. Балканите едва ли не до портите на Константинопол са били български и обвинява медиевистиката във фалшифициране на данни. Според него при похода от 807г., осуетен от някакъв разкрит в столицата заговор, Никифор Геник бил “завзел Одрин”, а българските историци, в стремежа си да скрият, че императорът бил нахлул в България, направили редакция на Теофановия текст и вместо “завзел Одрин” написали “стигнал до Адрианопол”. От това става ясно, че за Г.Ценов Адрианопол (Одрин) е български, а не ромейски град по това време. Той не си поставя въпроса кога е могъл да стане български, защото за него всичките тези територии са български откак свят светува. Не си поставя също и въпроса защо, ако този град е изконно български, носи името на римски император, а не тракийското (българското?) си име Ускудама например.

9.6.1. В Теофановия текст на това място стои глаголът καταλαβών (от καταλαμβάνω), който има значения “завзел”, “превзел”, “отнел”, но също така и “разположил се на лагер”. Кой от преводите следва да се предпочете, в случая зависи от това чий е бил градът. За Г.Ценов той е български, по-

ради което правилният за него превод е “завзел”. Само че нашият автор не е предложил нито един аргумент в полза на мнението, че Адрианопол е бил български в началото на IX в.

9.6.2. В края на VIII в. дн. Тракия е ромейска. Съществуват редица данни за това, напр.:

- през 783/4г. императрица Ирина възстановява укрепленията на Вероя (Ст. Загора), Филипопол и Анхиало. Това е доказателство, че посочените градове са под ромейска власт;
- през 792г. Константин VI възстановява крепостта Маркели (при Карнобат), което е доказателство, че тя е под ромейска власт;
- през 796г. Кардам изпраща да предадат на същия император: “Или ми плати данъка, или ще дойда при Златните врати и ще опустоша Тракия”. Това е доказателство, че Тракия е под ромейска власт;
- през 809г. Крум атакува Сердика, което е доказателство, тя е под ромейска власт.
- през 811г. Маркели продължава да е под ромейска власт. Там се концентрира армията, с която Никифор Геник нахлува в България и пак оттам преди нахлуването (последното Теофан изрично е отбелязъл) избягва при българите Византий;

Всички посочени по-горе градове се намират на различно разстояние на север и северозапад от Адрианопол, което прави възможността той да е в български ръце в този период нищожна, защото би трябвало да смятаме, че те представляват някакви ромейски анклавни.

9.6.3. Всички тези данни, заложили срещу убеждението на Г.Ценов, че балканските земи до самия Златен рог (в т.ч. и Адрианопол) са били български изначално и в продължение на векове, за мен са аргумент да приема превода “разположил се на лагер” за действието на Никифор Геник при този град през 807г.

9.7. Пак в полза на становището си, че България е владеела земите до Константинопол, на с.214 Г.Ценов изтъква: “Когато се направиха разкопките при Абоба, се намериха имената на кастелите, които са влизали в пределите на българската държава. От тях ще споменем тук само следните: Родосто, Димотика, Виза, Созопол, Месемврия, от които също така се вижда, че българите са владеели Южна Тракия до Мраморно море, на брега на което лежи Родосто”.

9.7.1. Става дума за откритите около и в Плиска епиграфски надписи върху колони, за които по едно време дори се смяташе, че са образували нещо като “алея на славата”. Имената на споменатите крепости са изписани върху тези колони без никакви подробности или разяснения¹¹. При това положение откъде е толкова сигурен авторът, че това са имена на крепости “които са влизали в пределите на българската държава”? Обръщам внимание, че посочването, което той прави, има за цел да утвърди позицията му за български територии до Мраморно и Егейско море още от времето на Аспарух, та дори и от по-рано.

9.7.2. За да си отговорим на въпроса какво означават тези надписи – това, което твърди Г.Ценов или нещо друго – според мен трябва да се поразровим из източниците, за да видим споменават ли се тези крепости във връзка с българите през VIII – IX в. и при какви обстоятелства. Не могат да се открият данни за всички, но за някои – да. Да видим какви са:

- Месемврия се споменава напр. през 812г., когато е превзета от Крум;
- Версиникия се споменава през 813г., когато при тази крепост Крум нанася поражение на византийската армия, командувана от император Михаил Рангаве;
- Бурдидзон се споменава в т.нар. Маламирова летопис (836г.) като град, опустошен от българите;
- Родосто се споменава през 813г., когато е превзет от Крум;
- Созопол се споменава през 813г. във Втория Хамбарлийски надпис като владян от българите град, заедно с наскоро преди това превзетия от тях Деветл;

9.7.3. Тези наблюдения позволяват да се заключи, че отбелязаните на колоните крепости не са изконно българско владение, както смята Г.Ценов. Това са по-скоро селища, завоювани от българските войски – най-вече през 813г. (но не само), когато според редица писмени данни Крум

11. Изключение правят 2 от колоните, надписите на които са леко фрагментирани, но въпреки това достатъчно разбираеми. Текстът на едната е “Битка при Тича”, а на другата – “Битка при Версиникия”.

разорява цяла Източна Тракия до входа на Галиполския полуостров, превземайки почти всички крепости и отвличайки в плен населението им.

10.Българи, хуни и готи според Г.Ценов

10.1.Като разглежда съобщението на Йоан Антиохийски на с.40, Г.Ценов пледира, че император Зенон “се свърза в съюз с живеещите между Цариград и Адриатическото крайбрежие българи, главно против остроготския Теодорих...”. Но 4 страници по-горе (с.36) е написал: “Тук трябва особено да изтъкнем, че Теофан и Никифор под българи са разбирали предимно народа, който по-старите средновековни писатели наричаха готи.” Йоан Антиохийски от по-старите средновековни писатели ли е? Да, по-стар е с два века. Е, щом е така, значи “остроготския Теодорих” (Теодорих Амал) е българин, както впрочем и неговите готи. С други думи излиза, че в известието за 480г. Йоан Антиохийски говори за междуособна война между българите. Г.Ценов не смята така? Да, не смята, всъщност никой не смята така, защото това не е вярно. Но ако следваме логиката на нашия автор, точно така трябва да смятаме. Автопротиворечия от подобен род не са рядкост в тази книга – за другите му книги (непрочетените от мен) никак не изключвам да е същото.

10.2.Още за идентичността на готи и българи – Енодий (също от по-старите автори – даже по-стар от Йоан Антиохийски), цитат на с.42/3: “Чудили се един на друг, че се намират равни на себе си и че в човешкия род гот се осмелява да противостои на българин, и българин – на гот.”

10.3.. На с.79 авторът казва: “В това време роденият в Долна Мизия Улфила изнамери особени писмена и преведе Св.Писание за скитите, които старите наричаха гети, а сегашните (IV век) наричат готи. Понеже скитите, които в старо време се делеяха на даки и гети, а в средните векове на готи и хуни, днес се казват българи, от това излиза, че Улфила е изнамерил писмена, и е превел Св.Писание за българи”.

10.4.”Германците преведоха Св.Писание на свой език в IX век, – пише Г.Ценов на с.88, - което нямаше да стане, ако Улфила бе превел Св.Писание на германски.” Тази вметка е направена с цел да се “докаже”, че Улфила бил превел Св.писание на български, което е и направено малко по-нататък (с.90). Явно авторът напълно игнорира възможността да се правят последващи преводи на даден език, необходимостта от които възниква ако не по друга причина, то заради развитието на езика и промените в него. Ако тази позиция на Г.Ценов е правилна, ние, съвременните българи, би трябвало да ползваме и досега превода на Св.писание от IX в., или – ако се съгласим с автора – този на Улфила. Естествено че не е така. А може ли да смятаме, че между езика на готите (които се смятат за етнос от германската група) в IV в. и този на немците от IX в. няма разлика?

10.5..По-нататък (пак на с.90) авторът привежда откъс от Йорданес и, правейки паралел с един текст на Комес Марцелин, разсъждава върху него: “Йордан, който е писал своята книга през 552г., пише за Улфиловите готи следното: “Имаше и други готи, тъй наречените малки готи, един многоброен народ. Техен свещеник и архиепископ бе Улфила, който им беше изнамерил писмена. Днес (552г. – бел. Г.Ц) те обитават в Мизия областта на Никопол, в подножието на Хемус (Стара планина – бел. Г.Ц.) Това е било през 552г., а под година 535, или 17 години по-рано, Комес Марцелин пише в своята хроника: “Патриций Цита се сблъска в Мизия с неприятелските българи и стигна на горното течение на Янтра.” Тук имаме нагледен пример, че Улфиловите готи по-старият Марцелин е нарекъл българи.”

10.5.1.Преводният цитат от Комес Марцелин е некоректен. Текстът всъщност е: “Tzita patricius in Mysia cum hoste Bulgarum congregiendi ad Iatrum superior invenitor” (т.е. “Патрицият Цита се сблъскал при Ятрус в Мизия с неприятелски българи и получил надмошцие.” Въобще не се говори за Янтра, а още по-малко – за горното ѝ течение. Г.Ценов идентифицира Ятрус с Янтра по съображения за фонетична близост – впрочем такава идентификация в миналото е имало – и за по-сигурно прибавя от себе си “на горното течение”, за да сближи двете известия (понеже т.нар. Nicropolis ad Istrum е при горното течение на Янтра). Всъщност в този текст “Ятрус” не е река Янтра, а име на римски кастел при с.Кривина в района на Свищов (споменат напр. в “De aedificiis” на Прокопий Кесарийски, но не само там), така че фактите от двете известия не съвпадат топографски.

10.5.2. Но дори и да съвпадаха, нима фактът, че два етнонима са споменати на едно и също географско място с дистанция от 17г. (при това единият – като наименование на етнос, който обитава мястото, а другият – като наименование на етнос, който води сражение на това място) означава непременно, че обозначените с тях етноси са идентични? В най-добрия случай решенията на такава ситуация са доста – защо авторът не само споменава едно единствено от тях, но го и приема за меродавно без никакви аргументи?

10.6. В коментар на откъс от хрониката на Малала Г.Ценов казва (с.47): “Тук скитите са наречени хуни, а мизите – българи ... Хуните са скити, които са живели предимно на север от Дунав – в Дакия, а българите – мизи, които са живели на юг от Дунав”. Но на с.50 четем: “Прокоп и Калиник наричаха тракийците предимно хуни. Според Прокоп покрай Босфора и на Галиполи от паметивека са живели хуни”. Да оставим това за кой Босфор говори Прокопий и дали, съобщавайки къде живеят хуните, споменава Галиполи. Но къде според Г.Ценов живеят хуните – на север от Дунав или на юг (около Босфора и Галиполи)? В зависимост от това, което в дадения момент му е удобно да твърди, нашият автор непрекъснато мести племената като пешки по шахматна дъска, грижейки се единствено българите да не мръднат от мястото, на което ги е поставил. Ако това местене е оправдано и отговаря на данните в източниците – изводът, че тия племена мигрират, се налага от само себе си, колкото и на Г.Ценов да не му се иска да го види и признае. Ако пък не е оправдано – за каква научност тогава пледира авторът?

11.Вижданията на Г.Ценов за Кубрат и Кубер

Защо едновременно за Кубрат и Кубер? Ами защото според Г.Ценов те са едно и също лице - на с.64 от своята книга (и на доста други места по-нататък) той изрично го заявява. Днес тази идентификация изглежда несериозна, но през 30-те години въпросът кой е Кубер от “Чудесата на Св.Димитрий Солунски” е бил все още спорен, така че догадката на Ценов тогава си е имала своята логика и място.

11.1. Но покрай идентификацията Ценов твърди, че “хуногундурите на Кубер” са преминали Дунава, “за да прогонят и гърците от бащините си градове” – т.е. известията за Кувер се разглеждат като потвърждение на авторовата идея за автохтонния произход на българите на Балканите. А ето какво пише по въпроса в “Чудесата” – единственият запазен паметник, който споменава името на Кувер: “Разказахме и за това, че те¹² опустошиха почти целия Илирик, именно провинциите му: двете Панонии, също и двете Дакии, Дардания, Мизия, Превалитана, Родопа и всички други провинции, а още и Тракия, и земите при Дългата стена край Константинопол, както и останалите градове и селища. Те завлякоха цялото това население в отвъдната земя към Панония, до река Истрос. Главен град на тази провинция някога беше тъй нареченият Сирмиум. И тъй, там, както се каза, споменатият хаган настани целия пленен народ, вече като подвластен нему. Именно от тогава те се смесиха с българи, авари и с останалите племена, родиха им се деца от това смешение и станаха огромен и много голям народ. ... Защото вече бяха изминали около 60 години и повече, откакто варварите бяха извършили нападение над родителите им и ето, появи се там друг, нов народ. Мнозинството от тях бяха станали с течение на времето свободни и хаганът на аварите, като ги смяташе за свой народ, както беше обичай у аварите, постави им за началник Кувер. Той, като научи от някои, които му били по-близки, че този народ копнее за градовете на бащите си...”

11.1.1. Както се вижда, в този текст не се споменават никакви хуногундури, Г.Ценов ги добавя тук напълно произволно.

11.1.2. Текстът не е – сам по себе си – потвърждение за автохтонната теория, отстоявана от автора. В него става дума за отвлечено от изброените провинции местно население, но не се казва, че то е българско. Ако обаче някъде сме лансирали мнението, че балканските провинции през VI – VII век са обитавани от ескимоси, ще можем сега също като Г.Ценов да твърдим, че потомците на отвлеченото от аварите тукашно население (ескимоско) е дошло начело с Кувер, за да прогони и гър-

12. Става дума за аварите.

ците от бащините си градове. Впрочем, в кой източник можем да прочетем как въпросните гърци завземат бащините градове, докато отвлечените пленници отсъстват? Аз не помня да съм срещал подобен извор, а и Г.Ценов не споменава да има такъв.

11.1.3. Ако това отвлечено от аварите местно население (тракоилирийци = българи = хуни = скити = македонци = скити = мизи = гети = готи... и т.н.) е българско, както ни внушава авторът, как да разбираме твърдението на “Чудесата”, че то в “отвъдната земя” се е смесило с българи? Да разбираме ли, че се е смесило само със себе си? Вероятно да, защото то не само е отвлечено от аварите (припомням, че според Г.Ценов аварите са хуни, а хуните – българи. Срв. по-горе), т.е. само от себе си, но и се е смесило освен с българи, още и с авари (т.е. пак със себе си – вероятно втори път). Че има етническо смесване, показва не само употребения в текста на паметника глагол, но и бележката, че на тази база се появил “друг, нов народ”. Възможността от подобни изводи не е ли смутила поне малко нашия автор или той въобще не я е забелязал?

11.1.4. Оказва се, че Г.Ценов не е пропуснал смесването. На с.240 той пише: “От приведеното се вижда, че дошлите отвъд Дунав и откъм Панония абари и славяни на юг от Дунав са се смесили с българи, или че като българи са означавани старите жители на Илирия и Тракия. След това в § III се разказва, че абарският предводител, като видял, че българите са отделен народ, им поставил българина Кувер за архонт (войвода). Кувер обаче се вдигнал против абарите, изгонил ги по-нататък от Дунав, после преминал Дунав и се настанил в Керамизийското (Прилепското) поле.” Забележете обаче къде според него се е извършило това смесване – “на юг от Дунав са се смесили с българи”, казва той. Но текстът на “Чудесата” казва друго. Там последователността на събитията е следната: отвлечане на пленниците от аварите оттатък Дунава; хаганът ги настанява на своя земя, но пак оттатък Дунава; пленниците се смесват с българи и авари; получава се нов голям народ; хаганът поставя начело Кувер; преселниците копнеят за бащините си градове; начело с Кувер преминават Дунава и идват на юг в Керамисийското поле. С други думи – смесването, за което говори текстът, е станало оттатък, на север от Дунава, а не на юг. Защо тогава Г.Ценов ни казва, че било на юг? Ами за да може да подчертае за стотен път, “че като българи са означавани старите жители на Илирия и Тракия”. При него събитията са обърнати наопаки: дошли откъм Панония абари и славяни на юг и на юг се смесили с живеещите на юг българи! И вероятно – чак след като са се смесили – се пленили и самооткарвали северно от Дунава, откъдето после Кувер ги върнал обратно. Чудесно “систематизиране на фактите”!

11.1.4. Още по-абсурдна е позицията на Г.Ценов за времето на тези събития. Впрочем би трябвало да говорим за позиции, защото те са две – с разлика от над 200 години помежду им. Първата от тях (по-ранна и като времезздаване, и като становище) стои в една статия на нашия автор от 1915г., озаглавена “Хиляда години ли от смъртта на Св.Климент? На с.5: например четем: “когато на Солун е нападал Кубер или Гобор, което е станало в IV век”. Също и на с.8: “Този Гобор под името Кубер се споменава в чудесата на Св.Димитрия заедно с Хацона (Кацона), т.е. Коцела, който бил славянски или аварски княз... На смесения народ Хацон поставил Кубера за княз”. Аргументи? Ето два свързани един с друг, чиято тежест смятам, че всеки може да прецени и сам. Те са от същата тази статия от 1915г.:

- “във времето на солунския епископ Йоана, който е живял в 4 в.” и
- “Солунски митрополит Йоан, който да мрази българите, се споменава в чудесата на Св.Димитрия Солунски (§ 48), когато на Солун е нападал Кубер...”

Аз не зная дали има солунски епископ Йоан през IV в. Възможно е да има и да е споменат на някой от църковните събори. Зная, че солунски епископ с това име се споменава в “Чудесата”, без обаче каквато и да е връзка с разказа за Кувер. Споменаването му е свързано с нападение на славяните срещу Солун под командата на Хацон. Допускам, че логическата връзка, на чиято база Г.Ценов твърди, че Кувер действа през IV в., е следната:

- има солунски епископ Йоан през IV в.;
- в “Чудесата” се споменава солунски епископ Йоан – значи е същият (от IV в.);
- в текста на “Чудесата”, в който се споменава този епископ Йоан, се говори за славянското нападение, командвано от Хацон – значи Хацон също действа през IV в.;
- в следващия текст в “Чудесата” се споменава Хацон, но се говори и за аварския хаган – значи

Хацон и хаганът са едно и също лице;

- в разказа за Кувер в “Чудесата” се казва, че начело на въпросния народ го е поставил аварският хаган – значи този хаган е онзи (Хацон);
- Кувер и Хацон се оказват съвременници – значи и Кувер действа през IV в.

А понеже според Г.Ценов Кувер = Кубрат, то той твърди, че не само Кубрат, но и Аспарух е живял през IV в. А после – другите били преиначавали сведенията на Теофан!

Естествено, не бих се заклел, че точно по този начин е разсъждавал нашият автор, за да направи извода. Но аз не виждам друг начин и ако някой вижда такъв, моля да ми го посочи – със съответните аргументи.

Доколко този извод може да бъде верен, личи от следното:

- никъде не е казано, че в Солун е имало само един епископ с име Йоан;
- Хацон не е аварски хаган – това е ясно от текста на “Чудесата”: “След масовото нападение на славяните или по-скоро на Хацон, за което вече разказахме и след лесното и справедливо изстребление, което ги сполетя ... славяните направиха съвещание, събраха много дарове и чрез пратеници ги изпратиха на хагана на аварите.”
- на нито едно място (не само в изречение и откъс, но и в цял разказ за чудо) Хацон и Кувер не се споменават заедно.

Оставям настрана идентификацията на Хацон с Коцел – тя е просто свръхабсурдна. Между тях не може да се измисли никаква логическа връзка, освен (евентуално) една изнасилена анаграма или твърдението, че Коцел е герой от IV в., защото самият Константин-Кирил Философ, който му е съвременник, е живял през IV век. Види се, към IV век нашият автор питае някакви особени симпатии.

11.1.5. Втората позиция за времето на изложените в “Чудесата” свързани с Кувер събития, е вече от тук разглежданата книга на Г.Ценов “Кроватова България и покръстването на българите”. Тази позиция визира времето около 630г. На с.185, в обясненията, които Г.Ценов дава във връзка с един укор, отправен му от Мутафчиев за контаминирането на Кирил Философ с Улфила и Кирил Кападокийски от Солунската легенда, нашият автор заявява: “Когато се казва, че този Кирил бил в Солун по времето на митрополит Йоан, *се е мислило за нападението на Солун от Кувер или Кроват (около 630 г.), защото тогава е живял митрополит Йоан*, както се вижда и от легендата за св. Димитър.” Т.е. отново водещ в хронологизацията е митрополит Йоан, както и при първата позиция. Но как така митрополит Йоан скочи изведнъж от IV век в VII? Причината е, че междуременно изследванията върху хронологията на “Чудесата” са се умножили с очевидно ценените от Ценов Нидерле и Успенский, и, макар различията при посочванията на точните години на Солунските обсади да остават, все пак е доказано недвусмислено, че митрополит Йоан е живял в началото на VII век и че е автор на част от “Чудесата”. И понеже датирането на живота на Кубрат (идентифициран от Г.Ценов с Кувер) към IV век е твърде очевиден nonsens, нашият автор променя позицията си по въпроса, без разбира се да спомене нечии заслуги по хронологизацията на “Чудесата”. Впрочем той реагира само когато не споменават него.

Ако обаче споменаваният в “Чудесата” митрополит Йоан няма отношение към чудото с Кувер и Мавър, ако е живял в IV век, то е ясно, че също толкова малко отношение има той към въпроса и ако е живял през VII век. Така че неговото присъствие в сборника не може да бъде никакво основание за датиране на събитията, в които участва Кувер – все едно идентичен ли е той с Кубрат или не. По същество втората позиция на Г.Ценов е също тъй голословна като първата.

11.1.6. За да подсили становището си, че отвлеченото от аварите население е българско, пак в статията “Хиляда години ли от смъртта на Св.Климент?”, София 1915, с.9 Г.Ценов прибавя: “Преди да продължим, нека кажем, че това събитие се помни и в народните песни, дето се казва: Знаеш ли синко помниш ли, кога беше Хърватин войвода, тогава беше плен по земя, тогава плениха сестра ти Яна и пр.” Да не би някой да си помисли, че Г.Ценов си е дал труда да доказва, че тази песен е тръгнала от ранното средновековие или пък че под “Хърватин войвода” се крие аварският хаган? Нищо подобно – така е и точка!

11.2. На с.106 Г.Ценов не само идентифицира без никакви сериозни съображения Кубер с Кубрат, но и най-категорично прибавя: “Че Кувер, или Кроват, е бил православен, трябва да се разбира и от владиката Йоан от Никиу¹³, който пише, че Куврат е отрасъл от детинство в императорския двор в Цариград, където е бил и кръстен.” Ето какво пише еп.Йоан от Никиу, на който авторът се позовава: “Когато жителите на Византион получиха тази новина, те казаха, че авторът на този проект е Кетрадес, началник на Мутанес, племенник на Кернака. Този човек беше кръстен още в детството си и приет в недрата на християнството в Константинопол и бе израсъл в императорския двор. Той бе завързал нечувана дружба с Хераклий¹⁴, който го бе обсипал с благодеяния...” Да виждате тук споменат Кубрат? Защо Г.Ценов не смята, че е необходимо *първо да докаже*, че Кетрадес и Кубрат са едно и също лице и едва след това да прави изводи за него? Този въпрос си има простичък отговор: защото през 1937г., когато е писана книгата на Г.Ценов, това се счита за категорично доказано. Но не го е доказвал Г.Ценов, а Златарски.

11.2.1. Златарски има и аргументи: а) изразът “Кетрадес, началник на Мутанес, племенник на Кернака” е пълна успоредица на израза на патриарх Никифор “Кубрат, господарят на уногундурите, племенник на Органа”; б) Кубрат в 635г., както съобщава патриарх Никифор, е получил от император Хераклий патрицианска титла.

Впоследствие това становище бе оспорено от Смирнов и Баласчев, а по-късно и от Александър Бурмов, обаче през 1937г. то се счита за неоспоримо. Но ето че Г.Ценов, който определено не обича Златарски, който на десетки места в книгата си го обвинява в ненаучност и го нарича фалшификатор, приема напълно безкритично неговата хипотеза, без дори да си даде труд да спомене чия е тя всъщност¹⁵. Истината е, че предложените от Златарски аргументи, макар и интересни, не са достатъчни, за да се счита идентификацията на Кетрадес с Кубрат и на Кернака с Органа за решен въпрос. При това положение да се използва информацията, че Кетрадес бил покръстен от детство, *за да се твърди* (а не да се предполага), че Кубрат е бил християнин, никак не отговаря на прокламираното от Ценов, че само систематизираните положителни факти са наука, а мненията – не са.

11.3. Описанието на събитията с Кувер (Кубрат според нашия автор) и Мавър Г.Ценов сближава с разказа на Солунската легенда (впрочем той прави това и в статията от 1915г.). На с.184/5 от книгата той разточително обяснява защо тези две събития трябва да са едно и също: “Поради това войната, която българите водиха със солунчани, в легендата се нарича братска война или война между два съплеменни народа. Българите искали да превземат Солун не само защото Солун е бил град на техните деди, но и защото те изповядвали православната вяра. Борили са се впрочем и за православната вяра, както и по времето на Анастасий, около 515 г., когато Солун пък не се е защитавал от византийската армия, а от солунския владика Йоан, който е бил грък. Войната, както виждаме, и сега е станала по религиозни мотиви. Не са се сражавали два народа, а две християнски секти. Войната била започната от всички български племена, но за да има единство, бил избран Кувер (Куврат) за главнокомандващ или император. Тези станали около 630 г. събития са засегнати и в писаната на български Солунска легенда. Според нея (някой си) Кирил бил казал за себе си:

13. Йоан от Никиу е писал през VII в., но у Г.Ценов неколкократно срещнах твърдение, че е живял през IV в.

14. Става дума за император Хераклий или Ираклий I (610 – 642).

15. На с.161/2 в книгата си Ценов отправя укор: “В. Златарски отхвърли работата на Ценов, защото Ценов казвал, че у българите продължава историята на хуните, че българите са живели преди Аспарух покрай Дунав и пр. После Златарски измени това си мнение и в своята История на първото българско царство (стр. 21 и 123), която излезе през 1918 г. след работите на Ценов, каза, че основателят на модерната българска държава Аспарух бил дошъл на Дунав начело на хуногундури, които Златарски разглежда отсега като българи, т.е. призна тезата на Ценов, че историята на хуногундурите продължава в онази на българите; призна още, че българите са живели още през V век, т.е. преди Аспарух, покрай Дунав и пр., а за Ценов и дума не каза. Присвои си значи, че хуните са българи, или извърши плагиатство.” В името на справедливостта трябва да кажем, че в “Историята”, а и в други, предхождащи я свои работи, Златарски наистина не споменава Г.Ценов. Но трябва да се каже и това, че до извода за идентичността на българите и уногундурите (но не и до становище, че българите са коренно балканско население) Златарски стига чрез анализи, които обхващат десетки страници в тези публикации, а не залепва крайния резултат като етикет. Въпреки това е било коректно да посочи името на Ценов като по-ранен автор, който приема, че българите са хуни. Но точно Г.Ценов ли трябва да укори Златарски в плагиатство, след като той постъпва дори още по-зле с идентификацията между Кубрат и Кетрадес?

Беше жѣтие мое въ Кападокий и ученіе мое въ Дамасце. Този Кирил бил чул в църквата на Александрийския патриарх глас Божий, който му казал да отиде при славянския народ, който се казва българи, и да му даде закон. Той минал през Кипър и Крит, дошъл в Солун и се явил на митрополит Йоан (който според легендата за св. Димитрий защитавал Солун от българите). В Солун значи около 630 г. са живели славяни, които се казвали българи. Йоан обаче го поругал и му казал да не отива при българите, защото те били човекоядци. Когато Кирил излязъл от митрополита, той чул, че се говори български. (В Солун около 630 г. се е говорил български, както се казва и в легендата.) Той им изнамерил 35 писмена и с това изтребил гръцкия език. (Водила се е значи борба против гръцкия език.) И когато митрополит Йоан изпратил да го повикат на обяд, той не можал да разбере говора на гърците. Като чули това, българите (извън Солун) дошли около Солун, а именно великият княз Десимир Моравски, Радивой, княз Преславски и всички други български князе и воювали три години за него. Взели го и го завели в гр. Равнь на р. Брегалница. В Солунската легенда, както виждаме, е описано същото събитие, което се разглежда в писаната на гръцки легенда за св. Димитър.” И по-нататък, на с.186: “...в Солунската легенда се споменават отделните български князе, които са се били съюзили за превземането на Солун. Това били Десимир Моравски, който е бил велик княз, Радивой Преславски и др., от което се вижда, че цяла България по онова време е била разделена на княжества, които около 630 г. избраха Кувер или Куврат за общ водител или император. Тогава (630 г.) българите владееха Мизия ...”

11.3.1.Макар че авторът само частично цитира Солунската легенда, смятам, че всеки би могъл да сравни изложението в нея и сам да съди същото събитие ли описва тя. Ако непременно трябва да се търси общо събитие между разказа на Солунската легенда и разказите в “Чудесата”, това би могла да бъде всяка една от обсадите на Солун, а не точно историята с Кувер. Налага се да припомним, че знаменитият митрополит Йоан *въобще не се споменава в разказа за Кувер*, а в съвсем друг – факт, който Г.Ценов упорито забравя, използвайки този митрополит за пореден път като опорна точка в идентификациите на събитията.

11.3.2.Нищо вярно няма и в твърдението, че Кувер бил избран “за общ водител”. Подобно нещо липсва в източниците, но Г.Ценов, който (налага се често да го подчертавам) не прибавя нищо от себе си, защото мненията не са наука, го е сътворил, за да съчетае някак си единоначалието на Кувер над преселниците от “Чудесата” с посочването на неколцина български князе в Солунската легенда. Избирането пък за император е напълно безпочвена измислица.

11.4.Дейността и връзките на Кубрат с Византия Г.Ценов интерпретира така:

11.4.1.На с.220: “Понеже абарите по времето на император Хераклий обсадиха заедно с хунугури, българи и пр., Цариград, Куврат, приятелят на Хераклий, сключил договор с Хераклий, отделил се от абарите и ги изгонил от Тракия и Илирия. Освободил значи Византийската империя от абарите...”. Тази интерпретация се опира на данните на патриарх Никифор, който съобщава, че Кубрат изгонил от своята земя войската, която хаганът оставил при него. Г.Ценов предпочита да приема, че това изгонване е било във връзка с обсадата на Константинопол от авари и перси през 626г. Няма да спорим, макар че подобни данни за освобождаване на Византийската империя от аварите липсват. Няма да спорим, макар че обсадата е през 626г., а договорът между Хераклий и Кубрат – чак през 635, докато в интерпретацията на Ценов поредността е обратната. Ако е било, както ни го предава Г. Ценов, имало е защо Хераклий и Кубрат да останат приятели до края на живота си. Обаче, казвайки как Кубрат спасява Византия от аварите, нашият автор продължава да се вихри: “след което пък освободил тракийските и илирийските градове от гърците.” И в резултат на подобно освобождаване запазил приятелството на императора? Дали?

11.4.2.На с.240/1: “Куврат, братовчедът на Органа, който според патриарх Никифор (стр. 24) изгонил абарите из отечеството си и сключил мир с император Хераклий, който той спазил до края на живота си, бил отраснал в императорския двор в Цариград, където от детинство бил приет в лоното на християнството. Поради това той Куврат е бил близък приятел на император Хераклий, който го бил обсипал с благодеяния. (Тези благодеяния се състоят в това, че Хераклий му помогна да изгони абарите от отечеството си.) Чрез силата на животворното кръщение, което бил получил, той победил всички варвари и езичници.” Тук вече има нов елемент – благодеянията, за които ни споменава Йоан от Никиу, без обаче да ни каже какви са точно, Г.Ценов с пълна сигурност е успял

да отгатне – Хераклий бил помогнал на Кубрат да изгони аварите. Но 20 страници по-горе авторът твърди обратното: че Кубрат е помогнал на ромеите да се освободят от аварите – кое от тези две твърдения да считаме за окончателно?

Според мен, идентифицирайки вдъхновено благодеянията, Г.Ценов говори наизуст. Преди всичко, както посочих вече, Кубрат първо прогонва аварите, а после сключва договор с Византия – това стои ясно у патриарх Никифор. После, Хераклий нито след 626г., нито пък след 635г. би могъл да оказва на Кубрат благодеяния от подобен род – защото е много зает: 626г. е в разгара на войната му с персите, в която империята едва не загива; към 635 и в следващите от изток напират неудържимо арабите, които отнемат от Византия източните ѝ провинции въпреки неистовите усилия на императора да ги спре. Така че е изключено Хераклий по собствена воля да си е отворил един допълнителен фронт – срещу аварите – за да оказва благодеяния на Кубрат. Тъкмо наопъки: вероятно договорът от 635г. е предвиждал българите да неутрализират всеки аварски опит за война с империята, за да има тя спокоен тил докато воюва с арабите.

11.4.3. “Предвид на това, че Куврат или Кувер изповядвал същото верую, което се е изповядвало в Цариград, - продължава по-нататък авторът (с.241), - той, след изгонването на абарите, поискал да превземе и Солун, и другите тракийски градове, където се изповядвало това верую.” Значи искал да превземе Солун само от религиозни чувства? Оказва се, че не само, защото “Солунчани били българи, само че са се придържали към гръцкото верую. Кирил Кападокийски, който е ходил по това време в Солун, е слушал, че в Солун тогава се е говорил български.” Но пък от този израз вее идея, че различието между Кубратовите (Куверовите) българи и солунските било във веруюто: солунчани били българи, само че ... Е, добре, нали авторът казва, че Кубрат изповядвал веруюто, което се изповядвало в Цариград, къде е тогава различието му със солунските българи, които били изповядвали “гръцкото верую”? Да не би авторът да намеква, че в Цариград не изповядвали гръцкото верую? А кое тогава? Пък и Кубрат, изповядващ цариградското верую, според Ценов бил искал да превземе “Солун и другите тракийски градове, където се изповядвало това верую”, т.е. неговото, цариградското, гръцкото – какво тогава значи това “само че”?

Добре, оставяме веруюто.

“Според Солунската легенда в тази борба са взели участие всички български князе, а именно моравският велик княз Десимир и преславският княз Радивой, както и всички други български князе. – реди нататък Г.Ценов събитията според изложението в източника. Но не може да се въздържа от иновации: “За да има успех борбата, всички тези български князе избрали Кувер, или Кроват, за главнокомандващ, или император. Българите били взели със себе си Кирил от Солун и го завели на р. Брегалница, т.е. в стана на Кувер. Солун бил превзет”. Да е бил превзет Солун не пише в нито един източник – не само в “Чудесата” и в “Солунската легенда” – никъде. Значи, следвайки принципа на самия автор, трябва да кажа, че това не е факт, най-малко пък – положителен факт. И щом не е факт, значи е мнение, а мнението не е наука. С други думи, това е измишльотина. Както виждате, изводът не е мой, а на самия Ганчо Ценов.

Но атаката и превземането на Солун, приписани на Кубрат, далеч не са предел в иновациите на нашия автор, защото той допълва: “И в това отношение той ще да е бил подпомаган от Хераклий, защото борбата му за Солун не се е водила с императорската армия, а с владиката на Солун Йоан и защото след смъртта на Хераклий Куврат, или Кувер, от благодарност към своя благодетел подпомагал жена му Мартина и децата ѝ...” Иначе казано, Г.Ценов твърди, че византийският император помагал на българите да превземат собствения му град, макар че едва ли е било чак толкова трудно да се превземе Солун – нали борбата не е водена срещу войски, а само срещу вездесъщия митрополит Йоан. Но все пак – ако Хераклий е бил способен да проявява такава свръхлюбезност и приятелски жестове - защо не е подарил Солун на Кубрат, а е трябвало да го превзема заедно с него? Нашият автор е пропуснал да даде отговор на този любопитен въпрос¹⁶.

11.5. Интересни твърдения за Кубрат откривам не само в “Кроватова България и покръстването на българите”, но и в студията на Г.Ценов “Българите са по-стари поселници на Тракия и Македония

16.Надявам се, че с тази странна конструкция Г.Ценов не е искал да намеква, че “подкрепата”, оказана от ромеите на Кубрат за “превземането на Солун” не е предизвикана от обстоятелствата, принудили ромеите в края на XIV век да съдействат на турците при обсадата и превземането на Филадельфия.

от славяните”, София 1908г., а също и в книгата му “Произходът на българите и началото на българската държава и българската църква”, София 1910г. (reprint на изд. Хелиопол от 2005г.) 11.5.1.”Де е живел Кубрат според Никифора и Теофана? – пита се Г.Ценов на с.51 от студията и си отговаря сам с присъщата му категоричност – Никифор и Теофан изрично ни казват, че е умрял на запад, *за това той е живел на запад*. Неговите селища ще да са били около Сирмиум, в Дакия, защото оттук се разпръсват отпосле неговите синове.” Желязна логика: кой където умира, там е и живял. Както се вижда, Г.Ценов не само игнорира възможността да съществуват процесите на мигриране (това вече посочих), но и най-обикновени пътувания. Приложена към цар Фердинанд например, тази логика е в състояние да зачеркне три десетилетия от новата българска история. 11.5.2. На с.21 от същото съчинение авторът заявява: “Той е умрял негде на запад в Панония или Дакия, може би в днешно Хърватско (Кроватско).” За последното твърдение – Хърватско (Кроватско) - веднага можем да се досетим на каква база е сътворено: елементарната фонетична близост, толкова характерна за методиката на нашия автор.

11.5.3. За смъртта на Кубрат в “Произходът на българите и началото на българската държава и българската църква”, с.113-114 Г.Ценов заявява: “Освен това според Никифора и Теофана Курат почувствувал, че ще да умре, когато умрял Константин на запад. На запад е умрял в 340год. в Аквилея синът на Константина Велики, Константин II, когато се е сражавал против брата си Константа. Тъй че възможно е, че той е мислен или пък Константин Велики, защото по това време готите захванаха да нахлуват на юг от Дунава, а не Константин Погонат, който е царувал в втората половина на седмия век и не е умрял на запад. Понеже горния Константин е турен в свръзка с Константин Погонат, то се е мислило, че българите са дошли от към Дон в седмий век, **нещо невъзможно, разбира се**, ако още Йордан ги спомена на североизточния брег на Черно море.” Както виждаме, и тук нашият автор уверено датира живота на Кубрат към IV век и е съвсем сигурен, че датирането му през седми век (споделяно от почти всички специалисти по това време) е “нещо невъзможно”. В “Криватова България и покръстването на българите” обаче невъзможното вече е станало възможно: Кубрат е “прехвърлен” в лекота от IV в VII век – точно както твърдят и опонентите на Г.Ценов през 1910г. Той обаче си остава еднакво безпогрешен и в двата случая.

11.5.4. За Кубратовата смърт споменатите източници съобщават следното:

- Теофан: “ἐπὶ δὲ τῶν χρόνων Κωνσταντίνου, τοῦ εἰς τὴν δύσιν, Κροβάτου τοῦ κυροῦ τῆς λεχθείσης Βουλγαρίας καὶ τῶν Κοτράγων τὸν βίον μεταλλάξαντος...”, т.е. “През времето на Константин, който на запад, Кубрат, господарят на споменатата България и на котрагите, умрял...”;
- Патр.Никифор: “ἐν δὲ τοῖς Κωνσταντίνου χρόνοις ὃς κατὰ τὴν δύσιν ἐτελεύτα, Κοβραῖτος τις ὄνομα κύριος γεγόμενος τῶν φύλων τούτων τὸν βίον...”, т.е. “Във времето на Константин, който умрял на запад, Кубрат, господарят на казаните племена, завършвайки живота си...”

Поясненията τοῦ εἰς τὴν δύσιν (Теофан) и ὃς κατὰ τὴν δύσιν ἐτελεύτα (Никифор) се отнасят до Константин, а не до Кубрат. Това е ясно както от граматичната връзка и словореда, така и историко-логически. Тези изрази поясняват за кой Константин става дума – този, който е бил (умрял) на запад. За Г.Ценов през 1910г. този Константин е Константин II, което, разбира се, няма нищо общо с истината, тъй като Кубрат не е живял през IV, а през VIIв. С кого е идентифицирал нашият автор “Константин, който на запад” във времето, в което вече приема, че Кубрат живее през седмия век не зная, защото Г.Ценов не е споменал такава идентификация – поне в Криватова България и покръстването на българите”. Ето защо не съм в състояние да кажа било ли му е ясно или не, че такъв “Константин, който на запад” има и през VII в. Това е т.нар. Констанс II (641/2 – 668), бащата на Константин Погонат, който от 663г. до смъртта си през 668г. управлява империята от Сицилия, защото воюва в Южна Италия.

Възприемайки превратно текста, Г.Ценов не само е объркал драстично хронологията и е изпратил Кубрат да умре “на запад”, но е изместил в западна посока цялата му държава, а споменаваните от Теофан реки Танаис, Данаприос и Данастриос (Дон, Днепър и Днестър), които този превод е превърнал в ненужно топографско указание, е обявил за “притурени отпосле” върху оригиналния текст на хрониста.

11.6. Дали обаче трябва да се учудваме на изкривяването на горния превод у Г.Ценов, след като на с.22 в същата публикация той отбелязва: “затова се казва, че Омуртаг се е удавил в река Тиса ...”. Давене в река Тиса и името на Омуртаг са споменати заедно на едно единствено място – това е мемориален надпис на гръцки език от времето на този владетел, който в оригинал гласи (по Бешевлиев):

“Κανὰ σὺβήγη Ὡμου[ρτ]αγ ὁ Νεγαβον[αη]ς ὁ ζέρα ταρκάνος θρ[επτός]
ἄνθρωπος μοῦ ἐγένετο [κὲ ἄ] πελθὸν [ίς] τὸ φουσάτον ἐπνήγην ἰς τή[v]

Τήσαν τὸν ποταμόν. ἦτο δὲ γενεᾶς Κουβιάρης”. Как точно превежда Г.Ценов този текст, не зная, но във всеки случай преводът е: “Кана сивиги Омуртаг: Негавон зера тарканът беше мой хранен човек. Като отиде във войската, удави се в река Тиса. Той беше от рода Кувиар.”

Както се вижда, не Омуртаг се е давил в Тиса.

12. Аспарух и събитията от негово време

12.1. Освен че Аспарух според Г.Ценов е славянин (авторите основания за това заключение вж. по-горе в т.4), в трите прочетени от мен разработки на този автор въпросният български владетел е хронологизиран в три различни варианта: през 1908 – Аспарух се отправя към Дунава ок. 632г.; през 1915г. – Аспарух живее през IV в. в компанията на Кувер, Хацон, Коцел, Кубрат и Константин-Кирил Философ; през 1937г. в книгата си “Кроватова България и покръстването на българите” Г.Ценов връща Аспарух в VIIв., но по друго време – това на Константин IV Погонат (668 – 685). Дали го е оставил окончателно там, още не ми е известно – не съм прочел всички работи на Г.Ценов и никак не изключвам възможността в някое от другите му изследвания той да е отправил Аспарух в свършено различно историческо време.

Причините за най-ранната хронологизация, драстично противоречаща на данните в изворите, е както стремежът на Г.Ценов да утвърждава ранното присъствие на българите и държавността им на Балканите с оглед на автохтонната теория, така и многократно коментираният вече солунски митрополит Йоан, споменат в един от разказите на “Чудесата на св.Димитрий”, който бил живял през IV в. Митрополитът е в началото на верига от логически съждения, в края на която се намира Кувер, хронологизиран от автора също през IV век (вж. т.11.1.4). Но понеже Г.Ценов отъждествява Кубрат с Кувер, а Аспарух е Кубратов син, Аспарух също е поставен в IV в. Посочвам това не за друго, а като презентация на авторския метод и стабилността на изводите.

12.2. За събитията, които произтекли след смъртта на Кубрат, в книгата си Г.Ценов пише следното (с.69): “Понеже хуните владеели Дакия от днешна Чехия до Днепър, тук¹⁷ станала подялбата на Кувратовите синове. Най-старият брат Баян или Батбаян останал да управлява земята на прадедите си, т.е. Дакия. Вторият брат Котраг минал река Танаис. Четвъртият и петият брат минали на юг от Дунав и отишли единият в аварска Панония, а другият в Равенският пентапол (овче поле¹⁸).

Третият брат Аспарух преминал реките Днепър и Днестър, т.е. напуснал земята на антите и се настанил в ъгъла (онгос или оглос, както това място се наричало по български) на север от Дунав. И от думата онгъл (ъгъл), която е славянска дума, се вижда, че Аспарух е предвождал славяни ... Всички тези събития са станали в Дакия, между Карпатите, където живеели козарите¹⁹ и Дунав.”

12.2.1. Този процес на разпад се отнася до Старата България, на която господар е Кубрат. Г.Ценов многократно твърди, че тя опирала до Златния рог и Константинопол. Но ето че тук събитията въобще не касаят тези земи, а произтичат (кой знае защо) между Карпатите и Дунав. А какво е станало с “българските земи между Дунав и Златния рог”? По този въпрос авторът пази пълно мълчание и го повдига отново в обичайната му трактовка едва доста по-нататък в изложението.

12.2.2. След като събитията стават в Дакия и то под напора на хазарите, съвсем логично братята се разбягват оттам и я напускат, с изключение на Батбаян (Баян), който според Теофан остава в бащините си земи и става хазарски данъкоплатец. Но според Г.Ценов изключение е и Аспарух.

17. В Дакия.

18. Всъщност пентапол (πεντάπολις) не значи “овче поле”, а “петградие” и е име на район в Сев.Италия

19. Т.е. хазарите.

12.2.3. Докато останалите трима братя бягат от Дакия *навън*, Г.Ценовият Аспарух бяга *навътре*, към Дакия, тръгвайки отвън. Теофан, а след него и Г.Ценов очертават пътя на Аспарух така: Днепър – Днестър – Дунав. Т.е. Аспарух тръгва някъде от изток и *влиза в Дакия*, от която останалите трима братя бягат. Защо изглежда, че Аспарух действа наопъки? Защото в тази си книга Г.Ценов най-сетне следва разказа за пътя на Аспарух, маркиран чрез споменаването на реките у Теофан (но далеч не всякога е бил на тази позиция), а и защото Аспарухова България и днес си е на почти същото място и не е възможно като Старата голяма да бъде пратена някъде, например при Златния рог. Ето защо се е получило противоречието *Аспарух да бяга нататък, откъдето бягат братята му*. Но в текста на Теофан няма и сянка от подобно противоречие – който не вярва, да прочете хрониката в ГИБИ, а ако се опасява от превода на В.Бешевлиев и Г.Цанкова, да чете оригинала в Бонския корпус или в *Patrologia graeca*. У Г.Ценов противоречието присъства не заради пътя на Аспарух, а заради това, че центъра на Кубратовата държава авторът е поставил в Дакия, но той не е там, а на изток - между Каспийско, Черно и Азовско море. Г.Ценов крайно ненавижда Златарски и непрекъснато го обвинява във всевъзможни фалшификации, но у Златарски никой не бяга наопъки и интерпретацията му на сведенията за разпада на Кубратова България не съдържа никакви противоречия.

12.3. Впрочем по въпроса за пътя на Аспарух и крайната точка по този път това не е единственото мнение на нашия автор. Откривам, че по този въпрос той има три различни мнения – толкова, колкото са неговите трудове, в които до момента съм надникнал. Ето ги по реда на лансирането:

- 1908г. в студията “Българите са по-стари поселници на Тракия и Македония от славяните”, с.48/49: “Българите прочее в случая не са направили нищо друго освен са преминали в съседната на Панония страна. *Аспарух оттук е бегал за устието на Дунава.*” Според това твърдение Аспаруховият път е Панония – Дакия – устието на Дунав, т.е. абсолютно противоположен на описания от хронистите. В тази схема данните на Теофан, че вървейки на запад, Аспарух е преминал Данаприос и Данастриос (а Котраг преминал Танаис на север) се явяват излишни на Г.Ценов и той решава проблема с тяхното присъствие в хрониката така (с.52): “Смушение възбуждат тук думите: Данапр, Данастиър и Танай. Но, понеже те се явяват противоречиви на сичко друго и не стоят в връзка с останалото, то те ще да са притурени отсетне...” Както се вижда, Г.Ценов, който нищо не прибавя от себе си, може от себе си да “изважда” някои неща, когато не са му удобни;
- 1915г. в статията “Хиляда години ли от смъртта на Св.Климент?”, с.9 Г.Ценов привежда съобщението на Ананий Ширакаци (приписвано по това време на Мойсей Хоренски), че Аспарух се поселил след бягството на остров Певки и заявява, че Певки = Пехчево в дн.Македония, което въобще не е остров, разбира се - дори и малко езерце няма в района, но подобни дребулии не тревожат автора. Както виждаме, тук посоката е Панония – Дунав – Пехчево или Дакия – Дунав – Пехчево. И понеже данните за преминаване през Днепър и Днестър все още са излишни, очевидно продължава да е валидно, че “те ще да са притурени отсетне”;
- 1937г. в книгата, която разглеждам, вече идеята за пътя е Днепър – Днестър – Дунав и мигом данните за тях престават да “се явяват противоречиви на сичко друго”. Сега вече те стоят във връзка с останалото и не “ще да са притурени отсетне”, а са си изначални и не само изначални, ами и верни, по-верни, най-верни. До следващото твърдение на Г.Ценов по въпроса. Бедният Теофан!

12.4. Значението на “*Ογγλος*” (онгрос), “*Ογλος*” (огрос). Мислех, че идеята да се преведе “онгрос” чрез славянски, е на Дуйчев (има една негова студия от 1951г., която третира много обстойно въпроса), но сега разбирам, че е на Шафарик – явно съм пропуснал този момент в студията, макар да съм убеден, че го има – Дуйчев беше много акуратен и почтен човек. Г.Ценов превежда със замах онгрос в въгл и решава проблема. Но има някои детайли:

- формата “*Ογγλος*” стои у Теофан. Но Теофан не казва на какъв език е тази дума. Така че да не бързае да я превеждаме веднага и то чрез славянски;
- у патриарх Никифор е казано, че името било “на техен (на българите – бел.моя) език”. И понеже за Г.Ценов българи = славяни (за Дуйчев вече не е така), той превежда чрез славянски. Само че у патриарх Никифор името на мястото не е онгрос, а “*Ογλος*”. Огрос не може да пре-

- веде като “ъгъл” нито чрез славянски, нито чрез гръцки език (неотдавна Хана ми посочи една интересна възможност за превод чрез средногръцки, но все още не съм имал възможност да я разгледам в детайли). И след като формите са две, най-напред е необходимо да се докаже, идентични ли са те и ако са идентични, защо имат различен правопис и звучене; след това трябва да се докаже, че първичната форма е “онглос” и едва тогава да се тълкува и търси значението на “онглос”. Г.Ценов не доказва нищо – той просто приема идентичността на двете форми без нито един аргумент. Обаче научната коректност налага, ако не са доказани споменатите идентичност и първичност, всички опити за превод и тълкуване чрез български (дори той да е славянски, както смята Г.Ценов) да се правят върху формата “*Ουλος*”, а не върху “*Ογγλος*”.

12.5. На с.70/71 в коментара на събитията след сражението на Аспарух с войските на Константин Погонат, Ценов идентифицира клисурата Верегава като Берковска клисура (край гр. Берковица) и продължава така: “От това се разбира, че българите и сега ..., са минали Дунав при Видин и Лом, ако пред тях най-напред се е виждала Берковската клисура. Преместването на берковчани на изток до Цариград...” Ясно е, че основанието е – както в много други случаи в тази книга – елементарното фонетично звучене на думата. А идеята за преминаване при Видин (като си е прибавил към него по неизвестни причини и Лом – дали защото сам е живял 6 месеца в този град?) Г.Ценов е взел от българските допълнения към Манасиевата хроника от XIV в. – само че данните там се отнасят за времето на император Анастасий I Дикор (491 – 518), а не за това на Константин Погонат (668 – 685).

И пак, както в ред други случаи, противоречащите данни и съображения са игнорирани.

12.5.1. Теофан споменава, че императорската флота била спряла на близкия до Дунав бряг. След като е така, ясно е, че става дума за морския бряг и битката се е разиграла недалеч от морето, а веднага след нея българите преминават Дунава, стигат до Одесос, покоряват местните славянски племена и преселват “северите от предната клисура на Верегава до източните части” (а не “до Цариград”, както пише авторът). Каква Берковска клисура има тук?

12.5.2. Оценявайки предимствата на заетата територия, българите забелязали, че “мястото е много сигурно: отзад поради реката Дунав, отпред и отстрани поради теснините и Понтийско море...” Какво общо между Берковица и Понтийско море?

12.5.3. Топонимичната идентификация на Верегава с Берковска клисура още навремето е атакувана от П.Мутафчиев²⁰. Във връзка с това Г.Ценов отбелязва на с.212 в книгата: “Тук нека споменем и друг един факт. Мутафчиев ни отправя упрек, че сме идентифицирали Верегава с Берковица, защото според него Верегава се намирала в Източна Стара планина, близо до черноморския бряг. Значи там живеели северите. Добре! Понеже Мутафчиев защитава тук тезата на Златарски, нека ни бъде позволено да отбележим следното: според Златарски Аспаруховите турци живеели най-напред на едно от островчетата в устието на Дунав. След това минали Дунав и стигнали до Варна. Заетата от тях област се е простирала впрочем между устието на Дунав и Варна, а проходите Гулишки и Ришки, в които според Мутафчиев живеели северите, се намират на повече от 100 километра южно от Варна. Как можаха българите да разполагат със северите, които те не владееха? Освен това Теофан казва, че северите били преместени на изток. Към кой изток бяха преместени северите, ако те досега са живеели до брега на Черно море? Има ли смисъл тезата на Мутафчиев?” Така Г.Ценов въобще не коментира становището на Мутафчиев в този свой задочен отговор на неговата критика, а преразказва и се опитва да полемизира с мнението на Златарски, за което Мутафчиев не може да носи отговорност. И накрая пита имала ли смисъл тезата на Мутафчиев. Но коя е неговата теза в случая? Защото дори Мутафчиев да е отстоявал позицията на Златарски по въпроса къде е Верегава, той едва ли го е сторил с аргументите на Златарски, т.е. като преразкаже неговото становище. А с аргументите на самия Мутафчиев Г.Ценов въобще не се е и опитал да полемизира. Тогава – има ли смисъл от неговия отговор?

Веднага след това, на същата с.212 Г.Ценов отбелязва следното: “Но нека бъдем кратки. Хуните

20. Не мога да кажа къде е публикувана тази Мутафчиева контестация по въпроса, нито с какви точно аргументи – Г.Ценов не е посочил нищо повече.

живееха на запад от Осъм и от Родопите. В случая те нахлуха от запад и стигнаха до Варна и Цариград. Понеже азовците²¹ са били неблагоприятни пазители на границата, те взели берковските хуни, или я-овците²¹, и ги поставили на изток до Цариград да пазят границата.” Тук ми е доста трудно да разгадая кои са “те”. Стилвата и граматичната логика подсказва, че под “те” трябва да видим “хуните, които живееха на запад от Осъм и от Родопите”. Ако обаче е така, се оказва, че нашият автор за пореден път е сменил позицията си. Тъй като от Теофан знаем, че след битката с ромеите Аспаруховите българи преминали Дунава и стигнали до Варна, то, значи Аспаруховите българи са тези Ценови хуни, които “живееха на запад от Осъм и Родопите”. Значи те нахлуват от запад и стигат до Варна? Добре, но нали в същата тази книга Г.Ценов заявява, че Аспарух, прекосявайки Днепър и Днестър, се установил при Дунав, а едва след битката го е преминал (при Видин и Лом)? Или трябва да смятаме, че Аспарух на няколко пъти е преминавал Дунава – ту на север, ту на юг. И на кое основание да смятаме така? Къде е положителният факт? 12.5.4.Трябва да се каже и това, че Г.Ценов не винаги е бил убеден, че Верегава е Берковска клисура. Ето какво е написал в студията си “Българите са по-стари поселници на Тракия и Македония от славяните” София 1908, с.20 – и с все същата категоричност: “Верегавската клисура е местността, дето днес се намира градът Люле-Бургас²².” Едното мнение е диагонално противоположно на другото в буквалния смисъл на думата. Може би между 1908 и 1937г. са открити нови данни, които са предизвикали промяна в становището? Нищо подобно. Всички извори, споменаващи прохода Верегава, известни в 1937г., са били познати на науката и в 1908г.

12.5.5.А пък ако трябва да приемаме твърдението на Г.Ценов, че България (както Старата, тъй и Аспаруховата) се простирала буквално до вратите на Константинопол, представя ли си някой какви геройски походи е командувал император Константин V, който поне на два пъти се е явявал с войските си при прохода Верегава (Берковска клисура според нашия автор) - според тази интерпретация на повече от 600 км навътре в българските земи.

12.6.”Откога съществува съюзът между българи и славяни? – пита се Г.Ценов на с. 242 и веднага отговаря - Ние посочихме тук, че той съществува от началото на VI в.”

Т.нар. съюз между българите и славяните също не е “положителен факт” (по класификацията на Г.Ценов), а само твърде популярна хипотеза, автор на която е Златарски. Г.Ценов обаче приема тази хипотеза (без да казва кой е авторът ѝ) за положителен факт, защото тя добре отговаря на неговата теза, че българи = славяни. Не само това. Той отива и по-нататък

12.6.1.(с.210/1): “Златарски започна да доказва, че Аспарух бил довел турски българи в Долна Мизия. А когато се пита защо тези турци говорят славянски, а не турски, отговаря се, че те се смесили тук със славяни и научили техния език. За да не се помисли, че е голословен, Златарски каза, че това били свидетелствали византийските хронографи Теофан и Никифор. Чета аз тези автори и намирам, че те не са писали подобно нещо и че Златарски в случая буквално е преписал Голубински и Шафарик, и че Теофан и Никифор пишат съвсем друго. Те веднъж разправят, че българската държава е основана от сдружавани на хуни или хуногундури и българи. Хунът Кроват или Куврат бил съединил хуни с българи и тъй основал българската държава. На друго място същите тези автори наричат хуните славяни и пишат, че българската държава била образувана от съюзяване на славяни и българи. Под славяни те разбираха в случая седемте гетски или хунски племена, които населяваха Дакия. Предвид на това Теофан и Никифор пишат, че след като бил разбит Константин Погонат, от седемте съседни и съюзни славянски племена северите (хунските савири) били взети от Верегавската (Берковската) клисура и били поставени на изток да пазят

21.Под “я-овци” се разбира населението на днешна Западна България, в чийто диалект личното местоимение за 1 л.ед.ч. се произнася най-често като “я”, а под “аз-овци” – населението на Източна България, което произнася същото местоимение “аз”. Използването на тези две категории за седми век, разбира се, не е никак уместно.

22.Това е средновековният ромейски Аркадиопол, разположен на юг-югоизток от Адрианопол. Чрез тази топографска идентификация, която не е подкрепил с никакъв факт и никакъв аргумент, Г.Ценов очевидно цели да преутвърди тезата си, че българите са владели всички земи до Константинопол.

границата откъм гърците, а от другите седем славянски племена едни били поставени на запад против абарите в Панония, други на юг (против гърците). Йордановите хунгури и савири Теофан и Никифор са означили тук като славяни. ...” Логично звучи, нали? Но само звучи. Ако не беше толкова неумерено разточителен в своите етноидентификации, Г.Ценов не би стигнал до тези несъстоятелни изводи. Това, че Теофан и Никифор веднъж разправяли едно, а на друго място – друго, както отбелязва авторът, не е резултат от етнотерминологична бъркотия. Става дума за различни събития и различни обстоятелства.

12.6.2.Обединението на Кубрат, което Г.Ценов поставя на Балканите, защото държи да доказва, че именно тук през цялото време са живели българите, е всъщност разположено много по на изток – между Кавказ, Черно, Азовско и Каспийско море, в района на Меотида и реките Ател и Танаис, както свидетелства Теофан²³. От този район идват към Дунава Аспаруховите българи, което Ценов дълго време е упорствал да не признава²⁴. Когато най-сетне е принуден да се съгласи, че посоката на движението на Аспаруховите българи е Данаприос – Данастриос – Дунав (точно както описва това движение Теофан), той настоява, че Аспарух не стоял начело на българи, а на хуни = славяни, за да не си помисли някой, че българите не са били на Балканите, а са доведени там от Аспарух. Но това е излишно усилие: Г.Ценов в своите етноидентификации многократно е отъждествявал българите както с хуни, така и със славяни и ако приемем за верни етноидентификациите му, все пак Аспарух е довел на Балканите именно българи, все едно какво име ще им слагаме: хуни, славяни, мизи, гети, готи или авари. Така за пореден път нашият автор попада в собствената си примка²⁵ и се самопроверява по отношение на това, че българите не са мръднали ни веднъж извън Балканския полуостров.

12.7.На с.211 по въпроса за доминацията в Дунавска България Г.Ценов пише: “Там, където има завоевание, завоевателят пази завоюваната територия, а не поробеният. Тук пазители на държавата против неславянски народ бяха славяни, затова те са били господари в държавата.” Хайде сега, при пълната етническа бъркотия у Ценов, някой да се опита да обясни кои са тия славяни, които според него “са били господари в държавата”:

12.7.1.Аспаруховите българи ли, за които Г.Ценов пледира разпалено, че са славяни, но пък които според хронистите не са охранявали границите?

12.7.2.Или охраняващите граници племена, за които хронистите пишат, че са славяни, но пък за които Г.Ценов не по-малко разпалено пледира, че били автохтонни българи?

12.7.3.Смятам, че твърдението на Г.Ценов, че славяните били господари в държавата, разбираемо твърде буквално, е оказало влияние върху някои официозни издания по българска история от втората половина на 40-те и началото на 50-те години. Тогава двама съветски историци – акад. Державин и проф.Никитин – проляха сума мастило, за да доказват, че българската държава не е българска, а славянска и че Аспаруховите българи са били единствено военни наемници на тази държава. Не липсваха и български историци, които верноподанически подеха тази абсурдна теза. За щастие животът ѝ не беше дълъг.

23.Напълно игнорирам приумиците на Г.Ценов за това, че българите обитавали района на Босфора и Златния рог. Тях вече коментирах достатъчно подробно.

24.За три десетилетия, както по-горе посочих, Г.Ценов лансира всякакви други пътища за Аспаруховите българи, но не и описания от Теофан, т.е. замества изворовите данни с мнения, при това – без коментар, без доказателства и без аргументи.

25.Наистина Г.Ценов е осъзнал това и се е опитал да парира лошото впечатление, като на няколко места в края на книгата си говори вече за различни племена с общ произход. На с.201 той се обръща към свидетелството на Йорданес, “българите се делили на два главни дяла: на българи и хунгури и савири. Теофан нарича хунгурите хуногундури, а савирите севера и пише, че българската държава е образувана от хуногундури и севера, които той означава сега като славяни. Гетите, хуните или славяните според по-старите автори се били състояли от седем племена, а Теофан и Никифор пишат, че българската държава е била основана от седем славянски племена. Впрочем, Теофан нарече седемте гетски племена веднъж хуногундури, а друг път славяни.” Както се вижда обаче той продължава да твърди, че хуните и славяните са идентични, но ги коментира не изобщо като етнос, а по отделни племена. По-нататък Г.Ценов отново се връща към въпроса (с.237): “Хуните или българите са се делили на различни племена. Едни се казвали алциагири, други савири, трети хунгури. За хунгурите или хуногундурите, които създадоха българската държава, той пише, че те най-напред в едно правеме са живели покрай Меотидското блато в Скития, след това в Мизия,

13.Християнството у българите и Ганчо Ценовият “цар Михаил”

13.1.Понеже авторът счита българите за автохтонно балканско население, то той естествено приема, че те са били покръстени още в раннохристиянския период²⁶, а не през IX век, както по негово време (а и сега) приема историческата наука. За българското покръстване през IX век съществуват огромен брой писмени свидетелства, пръснати из домашните, гръцките, латинските и дори арменските и арабските извори. Ако Г.Ценов наистина спазваше прогласения от самия него принцип за систематизиране и обяснение на фактите, той също би приел, че покръстването се е състояло през IX век. Но не е в състояние да го стори, без това да хвърли много неприятна сянка върху автохтонната му теория. От друга страна, очевидно не е в състояние и да обори данните на изворите, че покръстването е станало през IX век – ето защо той просто ги игнорира, без въобще да ги разглежда²⁷.

13.2.Един важен аргумент, че българите били християни, Г.Ценов посочва в събитията от 811г. В коментара си на откъс от разказа на Теофан за безчинствата на Никифор Геник на българска територия (с.107), той пише: “Грабейки плячката, той отрязвал ушите и другите телесни части на християните. Теофан, който винаги досега определяше българите като православни християни, прави това и тук.” Същевременно той обвинява Златарски и останалите медиевисти, че се стремели да скрият факта, че българите отдавна били покръстени. Това укривателство било постигнато чрез редакция на текста на хрониста в българския превод - като към “Отсичал ушите и други членове на християните” нашите медиевисти били прибавили уточнението “които се докосвали до плячката...”, за да насочат определението “християни” от потърпевшите българи към ромеите. Това обвинение обаче е напълно безпочвено, тъй като въпросният израз присъства в текста на хрониката не само в българското издание (ГИБИ, което Г.Ценов няма как да е чел, защото том III, в който е Теофановата хроника, е издаден доста след смъртта му), но и у Migne, и у de Boor – в самия гръцки текст – а освен това и в латинския превод на Анастасий Библиотекар. Предполагам, че никое от тези три издания не е имало никакви причини да скрива времето на християнизацията на българите. Наложил ми се специално да проверявам текстовете, тъй като еднакво малко можех да си представя както че учен от ранга на Златарски ще направи с такава цел подобна интерполация, така и че един доктор по философия, какъвто е Г.Ценов, ще си позволи такова обвинение без каквото и да е основание. Обаче е факт. Или Г.Ценов съзнателно клевети Златарски, или не е чел източниците в оригинал и говори наизуст – трета възможност просто няма.

Тъй като изворите свидетелства за покръстването и решаването на т.нар. български църковен въпрос през IX в. изобилстват със споменавания на българския владетел Михаил²⁸, Г.Ценов не може да подмине тази личност с мълчание. Така че нашият автор е писал доста за този владетел. Но ето какво:

Тракия и Дакия и най-сетне пак в (Малка) Скития покрай Черно море, където той сега ги нарича и българи. “Така за пръв път нашият автор признава, че българите все пак са живели извън Балканите, но, за да не изглежда това като отстъпление от автохтонната му теория, бърза веднага да прибави “Хуногурите, или хуногундурите, и савирите, или северите, които основаха българската държава, са били впрочем стар дакотракийски народ, което се вижда и от Прокопий. Седемте гетски или славянски племена, които основаха българската държава, са били стар дакийски народ, който е имал даже и своя философия, защото въздържанието от винопиене и месоядене е гетски или български възглед.”

26.Не споменавам покръстванията на отделни владетели (напр. Кубрат), които Г.Ценов използва като аргументи, тъй като смятам за ясно, че между персонална и национална християнизация има голяма разлика.

27.Последното наистина със сигурност не мога да твърдя, защото не съм изчел всичко, което Г.Ценов е писал. Но в книгата му “Кривата България и покръстването на българите” няма никакъв критичен анализ на данните, свидетелстващи за кръщението на българите в средата на IX в., като изключим това, че авторът говори за някаква борба срещу богомили поради разликата в тяхното вероизповедание спрямо българското. А в кое изледване, ако не в това, което съдържа темата за покръстване в самото си заглавие, би трябвало авторът да е разгледал източниците и да е полемизирал с другите тези по въпроса?

28.Става дума за Борис I Михаил (852 – 889), покръстителят на българите.

13.3. В хрониката на т.нар. Продължител на Георги Амартол стои следният разказ: “Като отишъл и в Адрианопол, той²⁹ го превзел и преместил 10 000 мъже без жените, като ги заселил до Дунава. В дните на император Теофил стратилат в Македония бил така нареченият Кордилас. Той имал и син, на име Варда, много храбър, когото оставил като свой заместник да управлява македонците, които се намирили от татък река Дунав. Самият той с хитрост достигнал до Теофил, както вече се писа на съответното място. Той го приел с радост и като узнал какво желае, изпратил кораби да ги вземат и да ги доведат в града. Тогава архонт на България бил Владимир, внука на Крум, баща на Симеон, който управлявал след това. Народът взел решение да излязат с жените и децата си в Романия. Когато Михаил Българинът тръгнал на поход към Солун, те започнали да се прехвърлят с имуществата си. Комитът, щом научил за това, излязъл насреща им, за да воюва с тях. И тъй, македонците, в своето отчаяние, избрали за свои главатари Тсантс и Кордилас и като завързали сражение, убили мнозина, а някои пленили. Българите, като не могли да преминат, прибягнали при угрите и им разказали всичко за македонците. Тогава дошли и корабите на императора, за да ги отведат към столицата. Също тъй веднага се появили и безчислено множество хуни. ... Тогава се вдигнал един млад македонец, на име Льв, от рода Гомост, който след това станал етериарх, а също и други видни македонци, които ги разбили и прогонили. След като се оттеглили, те се качили на корабите си и се спасили при императора. Наградени от него, те се върнали в собствената си страна Македония.”

13.4. На с. 112 Г.Ценов прави следните заключения върху горния текст: “Българинът Михаил е владеел Солун, когато на Дунав е князувал Владимир, бащата на Симеон. Това свидетелство е извънредно важно, защото от него научаваме, че онзи цар Михаил, който изпрати солунчаните Константин и Методий да просвещават козарите и панонските славяни, е бил българин и е резидирал в Солун още по времето на император Теофил. Към това свидетелство нека прибавим и онова, което се казва в Малкото житие на св.Климент Охридски. А то е, че князът на българите Борис бил подновил възраждането си чрез кръщение, а след него неговият син Михаил, който пръв бе наречен цар....”

13.5. Както се вижда, от текста на Продължителя на Георги Амартол, но и използвайки данни от Пространните жития на Кирил и Методий и Краткото житие на Климент Охридски (Ценов го нарича “Малкото”) авторът е направил няколко много съществени изводи (положителни факти): по това време на Балканите съществуват две български държави: едната – в Мизия около Дунав, а другата – на юг, с център Солун;

- Солунската българска държава се владее от Михаил Българинът, споменат от Продължителя на Амартол;
- Михаил Българинът, владетел на Солун, е син на българския владетел Борис;
- цар Михаил от Пространните жития на Кирил и Методий е същият Михаил Българинът, споменат от Продължителя на Амартол;
- по време на описаните от Продължителя на Амартол солунската българска държава действа в колаборация с Византия срещу мизийската българска държава;
- споменатите от Продължителя на Георги Амартол “македонци” са българи от Тракия, поселени при Дунава от Крум;

Тези заключения са открай докрай неверни. Ето защо:

13.5.1. Под “македонци” явно авторът разбира античните македонци, които той счита за българи или пък средновековното население на днешна Македония, което също според него е българско. Затова и прави тази чудновата интерпретация – след връщането им с императорските кораби, Г.Ценов “изпраща” македонците в Солун, при т.нар. български цар Михаил. Фактът, че Крум е отвлякъл тези македонци от Адрианопол и района на дн.Източна Тракия (чак до Галиполския полуостров), което обстойно се описва не само в тази хроника, но и в други извори (напр. *Scriptor Incertus*), а не от района на Солун и днешна Македония, не притеснява ни най-малко нашия автор. Очевидно той не знае, че Адрианопол е главен град на византийската тема Македония. Така че “македонците” на Г.Амартол нямат нищо общо нито с античните, нито със съвременните

29. Става дума за българския владетел Крум.

македонци и – естествено – не са отишли в Солун, а са се върнали по родните си места в тема Македония (днешна Източна Тракия).

13.5.2. В нито един извор, а най-малко пък у Продължителя на Г.Амартол се казва, че българин на име Михаил *владее Солун*. Всеки би могъл да сравни приведения по-горе текст и да се убеди, че това е пълна измислица. Ако от това, че някой тръгва на поход срещу Солун, следва непременно извод, че той владее Солун, какъв извод трябва да се направи за император Константин V, който девет пъти тръгва на поход срещу България?

13.5.3. По време на описаните събития (836/7г.) български владетел не е Владимир, а най-вероятно Маламир и когато книгата на Г.Ценов е издадена, това е вече широко известно. Ако пък нашият автор познаваше по-добре източниците (напр. Константин Порфирогенет, Приписката към Чивидалското евангелие и Регинон), щеше да знае, че Владимир не е баща на Симеон (макар да е негов предшественик на престола), а негов брат.

13.5.4. Г.Ценов е смесил “цар Михаил” от житията на Кирил и Методий с произведения от самия него солунски български цар Михаил, когото отъждествява със споменатия в Краткото житие на Климент син на българския княз Борис – Михаил, който пръв се бил нарекъл български цар. Но:

- при внимателен прочит на пространните жития, щеше вероятно да му направи впечатление, че Кирил, макар и роден в Солун, се подвизава най-вече сред столичния елит на Византия и няма нито едно съобщение, от което да се съди, че е ходил в Солун, след като го е напуснал още като дете. Той се намира под покровителството отначало на логотета Теоктист и василиса Теодора, а по-късно – под това на Фотий.
- когато е изпратен на т.нар. Моравска мисия, праща го “царят”, но там присъства и царският вуйчо – Варда. Човек трябва наистина или да не е чел, или пък да е изключително предубеден, за да не може или да не иска да разбере, че под “цар Михаил” житиеписецът има предвид император Михаил III (842 – 867), а не някакъв измислен солунски цар. Не допускам Г.Ценов да се е объркал заради титлата, защото считам за безкрайно ясно, че в късните преписи на написаните на славянски език жития тази титла е логично да стои. Но в IX в. на Балканите няма владетел, който би могъл да носи титла в славянизирания форма “цар”, освен императорът.
- другото основание за това твърдение (за Борис и сина му Михаил, който пръв бил наречен цар) е също толкова ефимерно. Авторът на Краткото Климентово житие – архиепископ Димитрий Хоматиан – е направил очевидна грешка, говорейки за Борисовия син Михаил. Борис I няма син с такова име – имената на синовете му са добре известни от Приписката към Чивидалското евангелие от 867г. и те са: Владимир, Гавраил, Симеон и Яков. Михаил е християнското име на Борис I и ако Г.Ценов не вярва на информацията по този въпрос, съдържаща се в гръцките извори, е могъл поне да се довери на домашен паметник, какъвто е Балшенският надпис – открит близо 20 години преди излизането на книгата му и надеждно публикуван. В неговия текст ясно се чете “Борис, *преименуван Михаил*”. Този надпис е поставен скоро след 865/6г. – с други думи близо 100 години преди хрониката на на Георги Амартол и продължителя му и около 360г. преди Хоматиан да напише Краткото житие на Климент Охридски.

Така че – не е имало никакъв български цар Михаил в Солун.

13.6. Г.Ценов обаче твърди, че е имало и най-старателно му приписва всичко, което се отнася до император Михаил III³⁰ и най-вече което му върши работа в процеса на “доказване”, че българите са християни от половин хилядолетие, ако не и повече.

13.6.1. На с.117 Г.Ценов твърди, че посланието на папа Николай I от 860г., изпратено до “цар Михаил”, е всъщност адресирано до този солунски български владетел. Ако Г.Ценов бе наистина познавач на архива на римската курия, за какъвто ни го препоръчват в неговата биография и бе чел посланието на папата в оригинал, щеше да види:

- че посланието е отправено до император Михаил (Mihaelis imperatore), а не до “цар Михаил” (Mihaelis regi). Мисля, че в тази книга още не съм срещал авторско твърдение, че Михаил Българинът, който излязъл към Солун, е бил император;

30.Е, не съвсем всичко – спестил е например любовните истории и надбягванията с колесници.

- че основна тема в посланието е детронацията на константинополския патриарх Игнатий и издигането на Фотий – събитие, протекло във византийската столица, към което никакъв хипотетичен български владетел от Солун не би могъл да има причастност, а още по-малко – да му бъде вменявана от папата отговорност за станалото.

13.6.2. На с. 118 Г.Ценов твърди, че и посланието на Фотий до българския владетел Михаил, е изпратено пак до него, когато всъщност то е до Борис I Михаил. Мотивите на автора са следните (с.122): “Фотий излага на Михаил историята на вселенските събори, за да му докаже коя от християнските църкви е православната. От това изложение не би имало нужда, ако гърците бяха покръстили българите, както някои твърдят, защото в този случай българите с християнството щяха да приемат и веруюто на гърците”. Т.е. Г.Ценов иска да ни убеди, че за новопокръстените християни въпросната информация била излишна, но същата тази информация била много необходима за “стари християни” (каквито според него са солунските българи). Иначе казано – току що покръстените трябва да знаят догмите, но отдавна покръстените не трябва да ги знаят. А може би в Солун е изповядвано някакво друго верую? Нищо подобно. На с.241 нашият автор сам е написал, че солунските българи изповядвали не друго верую, а гръцкото. За какво са му били тогава на “солунския цар Михаил” Фотиевите наставления и обяснения?

13.6.3. На с. 120 все същият солунски Михаил, обзет от правоверна религиозна ревност, се занимава дори с богомилската ерес: “Против богомилите е водил борба и цар Михаил. За тази цел той построил храма на Брегалница.” – заявява авторът. Фактът, че според ясното свидетелство на презвитер Козма богомилството се е появило при цар Петър I (927 – 969/70), т.е. 100 години по-късно, въобще не е взет предвид, а това поставя въпроса: познавал ли е Г.Ценов “Беседа против новопоявилата се богомилска ерес” и отговора на патриарх Теофилакт на въпросите на българския владетел Петър във връзка с тази ерес? Ако нашият автор не е познавал тези източници – това е непростима немарливост от страна на изследвач, който има претенцията да ревизира утвърдени вече в науката схващания, доказвайки тяхната несъстоятелност; ако пък ги е познавал, но просто ги подминава с мълчание като че ли не съществуват – това е манипулация.

13.6.4. На с. 124 според Г.Ценов “солунският цар Михаил” бил изпратил Кирил и Методий в Рим: “Първият въпрос, който цар Михаил е задал чрез това пратеничество, бил: какво да направи, за да се покръсти и останалият още непокръстен български народ”. Естествено недоумение предизвиква ситуация, в която – минимум 400 години след покръстването на българите (както го вижда Ценов) – са останали все още непокръстени хора. Но авторът веднага парира: “Това се отнася до манихеите или богомилите. – продължава той. – Една значителна част от българския народ се е придържала към това учение, както се разбра и от Фотий”. Това обяснение обаче е крайно несполучливо, защото:

- няма извор, върху чийто данни да може да се съди, че *значителна част от българите били манихеи и богомили* през IX век;
- в посланието си Фотий въобще не споменава за никакви богомили (не би и могъл да спомене, след като богомилите ще се появят едва 100 години по-късно) – той говори за манихеи и саракени и то без да твърди, че това са българи;
- еретиците не са непокръстени, а именно покръстени християни, отклонили се от правата вяра. Връщането им към нея не минава през повторно кръщение. Следователно, ако “цар Михаил” е задавал на папата въпроси за непокръстените в страната си, тези въпроси не са предизвикани от ереси и еретици, а сочат, че народът е приел християнската вяра сравнително скоро.

13.7. Колкото до становището, прието на основание на споменаването у Хоматиан – че солунският “цар Михаил” е син на Борис - то означава, че Борис I, датата на чиято смърт ни е известна от приписката на Тудор Доксов към българския превод на “Слова на св.Атанасий Александрийски срещу арианите”, трябва да починал над стогодишен. Ето и някои основания:

13.7.1. Ако “цар Михаил”, син на Борис (според Хоматиан и Г.Ценов), в 837г. вече е владял Солун, то той е владетел отпреди това (неизвестно колко време), но би трябвало да е бил 17-20 годишен, когато се е възцарил. Това би значело, че трябва да е роден към 817г.;

13.7.2. Ако Борис (управлявал неизвестно колко и кога – по схемата на нашия автор) е баща на този Михаил, дори последният да е първото му дете, сам той не може да е роден след 800г. (а би могъл

да се роди и доста по-рано). И понеже знаем, че е починал на 2 май 907г., значи трябва да е умрял минимум на 107 години.

13.8. Твърдението, че българите, бидейки автохтонно население на Балканския полуостров, са и стари християни, е накарало Г.Ценов не само да свърже с тях създаването на архиепископията в Юстиниана Прима, но и да твърди, че измислената от него солунска българска държава е имала особена църковна организация, неподвластна на Константинополската патриаршия през целия период от VI в. нататък – организация, която в началото на XI в. Василий II преутвърдил с грамотите си за Охридската архиепископия.

13.8.1. “А когато цариградският патриарх започнал да се меси в работите на охридския архиепископ, Теофилакт енергично се противопостави на това, като каза: Но каква общност има България с цариградския патриарх, който нито има право на ръкополагане в нея, понеже признава архиепископа ѝ за автокефален (независим), нито пък е наследил някоя друга привилегия над нея” – отбелязва авторът и прави извод. – “Това свидетелство на Теофилакт е важно не само за това, защото от него се вижда, че Охридската архиепископия си е била запазила своята независимост и по време на византийското владичество в България, но главно затова, че от него се разбира, как цариградският патриарх не е бил наследил никаква привилегия над Охридската архиепископия, и че тя никога не е стояла под диоцеза на цариградския патриарх и че тя не е имала никаква връзка с Цариград. И този факт опровергава тезата, че българите били покръстени от гърците, защото иначе Охридската архиепископия щеше да се счита за архиепископия на Цариградската църква.”

13.8.2. Този извод е правилен – но само за времето след 1018г., т.е. след като Василий II създава Охридската архиепископия. Г.Ценов има право, като казва, че ако българите са били покръстени от гърците, българската архиепископия е щяла “да се счита за архиепископия на Цариградската църква”. Всъщност е било точно така и българските епархии са извадени от епархийските списъци на Константинополската патриаршия с решение на т.нар. Фотиев събор през 879г. Ако наистина познаваше добре източниците, нашият автор щеше да знае това.

13.9. Правейки почти героични усилия да доказва, че т.нар. Малка схизма няма никакво отношение към Дунавска България, а към неговата Солунска българска държава, Г.Ценов във връзка с провеждането на VIII Вселенски събор твърди, че:

- Римската и Константинополската църква не критикуват взаимно догмите си, а нападат някакво особено “българско”, “тракийско верую”, практикувано от солунските българи и тяхната църква: “Разликата между римското и тракийското верую отначало е била съвсем малка. Римската църква в началото се е придържала към веруюто на Никейския събор, затова тя по отношение на Светия Дух е учила: вярвам и в св. Дух (Credo in Spiritum Sanctum). Дали Св. Дух произлиза от Отца, или от Сина, не се казваше. Чак в XI век се е въвела в употреба формулата: Вярвам и в Св. Дух, Който изхожда от Отца и Сина (Credo et in Spiritum Sanctum, qui ex Patre Filioque procedit). Когато Фотий хулеше българските епископи, че учили, че Св. Дух произлиза от Отца, но се предава от Сина, което Фотий, за да произведе ефект, фалшиво предаваше, че Св. Дух произлизал само от Сина, мнозина си мислеха, че той е хулел римските епископи. Когато пък сега римското духовенство критикуваше Методий, че не признавал, че Св. Дух произлизал и от Сина, мнозина мислят, че то критикува гръцкото верую, въпреки че и двете страни са водили борба против българското верую.

В писмото си до княз Свентополк папа Стефан (885 - 891 г.), като излага учението на Римската църква, пише следното против веруюто на Методий и учениците му: Несъгласно с това е да се вярва, че Св. Дух излиза от Отца в Сина и от Сина в създаването за освещаване, като че ли преминава някакви степени, но щом излиза от Отца, той същевременно произлиза и от Сина” – пише на с.141/2 авторът;

- Римската и Константинополската църква спорят не за доминация над Дунавска България, а над Солунската българска държава. На с.153 Г.Ценов обявява: “Цариградският събор в 869/870 г. е означавал като България или българско отечество земята между Йонийско море и предградията на Цариград, която се състоеше от провинциите: двата Епира, цяла Тесалия, Дардания, Дакия и пр., а не крайдунавска Мизия; че Мизия е покръствана в IX в., няма никакви сведения.”

13.9.1. За да стане ясно кой кого и защо критикува, е необходимо да се уточни бил ли е римският догмат *filioque* в действие през IX век или не. Според Г.Ценов не бил, въвели го чак през XI в. Но:

- Фотий обвинява за този догмат римските епископи – следователно догматът е бил в употреба по негово време. Наистина, Г.Ценов казва, че Фотий бил писал едно, а имал предвид друго, но това е само казуистика;
- сам Г.Ценов свидетелства, че римското духовенство критикувало Методий, че не признавал, че Св.Дух произлиза и от Сина;
- пак Г.Ценов свидетелства как папа Стефан VI в писмо до княз Святополк разяснява точно произхода на Св.Дух *и от Сина* (*filioque*).

Следователно догматът *filioque* е бил употребяван през IX век – Г.Ценов просто за пореден път си противоречи и преиначават фактите.

13.9.2. Догматичните критики и техните интерпретации в светлината на действащия римски догмат *filioque*:

- когато Фотий обвинява някакви епископи в България, че проповядват *filioque*, няма как да смятаме, че той критикува български епископи (изповядващи т.нар. българско верую) дори само поради това, че самият Г.Ценов изрично заявява, че Методий (според него изповядващ българското верую) е обвиняван от римските епископи, че не изповядва догмата *filioque*. Тъй че критикуваните от Фотий са римски епископи;
- когато пък римските или немските епископи критикуват Методий, че не приема *filioque*, тази критика (дори да мислим, че Методий е изповядвал т.нар. българско или тракийско верую) се отнася за (и за) гръцкото верую, тъй като гръцкото верую отхвърля този догмат;
- така че по линия на критиката “за” и “против” *filioque* е невъзможно да се прави разлика между гръцко и т.нар. българско (тракийско) верую, а на тази база – да се приема, че е съществувало през IX век някакво трето верую извън гръцкото и римското.

13.9.3. Прави впечатление, че в протеста на Теофилакт Охридски срещу намесата на Константинополската патриаршия в делата на Охридската архиепископия, посочен от Г.Ценов, липсва какъвто и да било догматичен елемент, който да разделя едната църква от другата. Разделението е изцяло в организационно, а не в догматично-канонично отношение – т.е. това е същото разделение, което е съществувало между Вселенската патриаршия и всяка друга православна автокефална църква по това време³¹.

Всичко това сочи, че нито през IX век, нито по-късно, е съществувало някакво особено българско (тракийско) верую, изповядвано в западната част на Балканите (в т.нар. от автора Солунска българска държава на цар Михаил), с което да се занимават римската и гръцката църква през 60-те години на това столетие, както и на VIII Вселенски събор. Така че опитът на Г.Ценов да насочи специално църковната разпра между Рим и Константинопол към Солун, следва да се признае за неуспешен.

13.10. Във връзка с VIII Вселенски събор Г.Ценов продължава своята линия на твърдение, че Рим и Константинопол се занимавали не с проблема кому да принадлежи църковното върховенство над Дунавска България, а над западните части на Балканския полуостров – между Йонийско море и Цариград (според него - Солунското българско царство).

13.10.1. Преди всичко, VIII Вселенски събор е свикан да решава не българския църковен въпрос, а този за папския примат в целия християнски свят. Г.Ценов въобще не е споменал това, поради което от неговото изложение се получава впечатлението, че съборът се е занимавал главно с българите (солунските, според неговото тълкуване). Освен това Г.Ценов, воден от желанието си да доказва една предпоставена теза, смесва два различни въпроса, разглеждани на събора: а) този за църковната супремация над стария диоцез Илирик и б) този за принадлежността на българската църква.

- на с.132 Г.Ценов, цитирайки Анастасий Библиотекар (“римските императори, които сега се наричат гръцки императори ... полека-лека престанаха да управляват западните части”), го пояснява: “Под западни части се разбират гореспоменатите провинции между Йонийско море

31. Имам предвид другите три източни патриаршии – Александрийската, Йерусалимската и Антиохийската.

и Цариград”. Това пояснение обаче е неправилно или по-скоро е тенденциозно. В случая под “запад”, “западни части” не се визира въобще Балканският полуостров и ако Г.Ценов не бе извадил извън контекста горния цитат, това би било съвсем видно. Анастасий всъщност пише: “римските императори, които сега се наричат гръцки императори ... полека лека престанали да управляват западните части и най-сетне, докато се опитвали безуспешно да победят със своята порочност римските първосвещеници и поради това им налагали различни наказания, загубили напълно властта си над запада. Ако и да загубили властта си над запада, те все пак се стараели да убедят римските първосвещеници, *понеже не могли вече да им заповядват...*”. Ясно е защо императорите не могли вече да заповядват на папите – защото били загубили властта над запада, т.е. над онези територии, в които папите се намирали. С други думи Анастасий тук говори не за Балканите, а за Италия, ако не и за т.нар. Западна Римска империя. Г.Ценов най-вероятно съвсем съзнателно преиначава смисъла на текста;

- на с.133, отново цитирайки същия източник (“Но те³² не дълго им се наслаждаваха, защото вече споменатият български народ веднага нахлу и зае всичко около Дунава, тъй че това, което гръцките императори откъснаха от апостолското седалище...), Г.Ценов подчертава: “И тук трябва да обърнем внимание на факта, че е ставало дума за съседни на Италия провинции в Епир и останала Илирия, а не за Долна Мизия, Скития и Тракия”.

13.10.2. Проблемът за върховенството над Илирия и Епир всъщност няма нищо общо с проблема за българската църковна принадлежност. Ако това бе един и същ проблем, както настоява Г.Ценов, а не два различни, неговото начало би трябвало да съвпада с времето на обособяването на т.нар. от Г.Ценов църква на българите – архиепископията на Юстиниана Прима. Всъщност става дума за съвсем друго нещо – за това, че църковната власт над Илирик в ранно време принадлежала на Рим, но ѝ била отнета от император Лъв III (717 – 741) и предадена на Константинополския патриарх във връзка с противоречията между Рим и Константинопол в началото на иконоборския период. Папите не се отказвали обаче от правата си над Илирик и тези права били за пореден път заявени на Осмия Вселенски събор. Но на тези официални заседания, не само при обсъждането на проблема за църковната супремация над Илирик, а и въобще в хода на заседанията, нито веднъж не става дума за българска църква, което би било невъзможно, ако българската църква и държава обхващат тези именно територии, както твърди нашият автор.

13.10.3. Българският църковен въпрос е поставен едва на 4 март 870г., когато VIII Вселенски събор бил вече приключил работата си (последното му официално заседание – десетото – се е състояло в сряда, на 28 февруари 870г. и на него са присъствали български пратеници, но само като гости; българският въпрос тогава не е разглеждан). И понеже сам Г.Ценов изрично заявява, че счита Анастасий Библиотекар за “най-компетентното лице в случая”, а аз признавам, че тази негова оценка е напълно справедлива, да се обърнем към текста на Анастасий Библиотекар.

13.11. По българския църковен въпрос на извънредното заседание на 4 март 870г. Анастасий Библиотекар пише следното: “Българските пратеници казали: *“До днес бяхме езичници и неотдавна се приобщихме към благодатта на християнството.* Ето защо, за да не изглежда, че грешим в нещо, искаме да узнаем от вас, които представлявате върховните патриарси, на коя църква трябва да се подчиняваме”. Пратениците на светата римска църква отговорили: “Понеже приехте от нас поисканите свещенослужители и досега ги задържате с дължимата им почит, дори и с това показвате, че сте принадлежали и трябва да принадлежите на светата Римска църква, на която чрез тебе, Петре³³, твоят господар заедно с цялата държава на своя народ, се предаде на блажения първоапостол Петър, от чийто наследник, т.е. славният папа Николай, той се удостои да получи наставления за живота и епископи, и свещеници.” Българските пратеници казали: “Признаваме, че ние поискахме и получихме свещенослужители от светата Римска църква и досега ги имаме и решаваме да ѝ се подчиняваме във всичко, но решете заедно с тези заместници на патриарсите дали е по-разумно да се подчиняваме на Римската или на Константинополската църква.” Пратениците на светата Римска църква отговорили: “С Божия помощ ние свършихме това, което светата апостолическа катедра ни беше поръчала да обсъдим с източните патриарси.

32. Византийските императори.

Да се реши вашият въпрос иначе, а не както е решен, ние нито решаваме, нито смятаме, че трябва да се реши в ущърб на светата Римска църква, понеже не сме получили такова пълномощие. Напротив, *понеже цялата ви страна е изпълнена навсякъде с наши свещеници*, ние обявяваме, доколкото зависи от нас, че вие определено не трябва да принадлежите на никоя църква, освен на светата Римска църква.” Заместниците на източните патриарси казали на българите: “*Когато завладяхте онази страна, на чия власт бе подчинена тя* и кажете дали латински или гръцки свещенослужители е имала.” Българските пратеници отговорили: “*Ние извоювахме от гръцка власт тази страна*, в която не намерихме латински свещенослужители, но гръцки.” Заместниците на източните патриарси отговорили: “Щом там сте намерили гръцки свещенослужители, ясно е, че тази страна е била под управлението на Константинопол.” Пратениците на светата Римска църква отговорили: “Не трябва да взимате за доказателство гръцките свещенослужители...” Заместниците на източните патриарси казали: “Макар и да обяснявате, че ръкополагането на гръцки свещенослужители е било ваше право, все пак *никога не ще можете да откажете, че тази страна е принадлежала на гръцката империя.*” Пратениците на светата Римска църква отговорили: “Както не лъжем, когато казваме, че управлението на България ни принадлежи по различни основания, така, разбира се, *никога не отричаме, че същата е принадлежала и на гръцката империя.* Но трябва да обърнете внимание, че едното се определя от правата на катедрите, а разделението на държавите допускат другото. Ние не се занимаваме с разделението на държавите, а говорим за правото на катедрите.”

Приведох толкова обширен цитат не само защото Анастасий Библиотекар е съвременник и личен участник в тези събития, не само защото той е бил достатъчно информиран и защото самият Ценов го счита за най-компетентния източник в този случай, но и защото текстът съвършено недвусмислено осветлява и решава и двата магистрални въпроса, които Г.Ценов поставя в книгата си.

13.11.1. По въпроса за християнството у българите и българската църква:

- присъствалите на събора български пратеници са представители на българската държава и на нейния владетел, а не на някаква конкретна част от българското общество. Намирам това уточнение за много необходимо – то не допуска да смятаме, че въпросните пратеници са били на събора в качеството на представители на някакви богомили и манихеи;
- самите тези пратеници свидетелстват, че българите са наскоро покръстени, а доскоро са били езичници. Това свидетелство е достатъчно, за да се отхвърлят всички еквилибристики, използвани от нашия автор, за да се “доказва”, че българите били стари християни. Кой, ако не самите българи е бил наясно с въпроса кога е станало покръстването – в IX век или по-рано?
- ако, както смята Г.Ценов, е съществувало Солунско българско царство със собствена църковна организация още от старо време, как се е оказало възможно тази България да иска и да получи от папата и епископи, и свещеници и към 870г. да бъде *изпълнена* с римски свещеници? Може ли тя да не е имала до времето на папа Николай I нито епископи, нито свещеници? А ако е имала, какво междуременно е станало с тях?
- а пък ако тази България е имала собствена църква още от времето на Юстиниан Велики, неподчинена на Константинополската патриаршия, както твърди нашият автор, то по какви причини самият български владетел чрез пратениците си на събора ще поставя въпроса на кого трябва да се подчинява тази независима църква? Защо ще иска да я направи зависима?

13.11.2. По въпроса за автохтонността на българите на Балканите. Дори Г.Ценов, макар че в книгата си (с.129/130) подминава цитираното изложение на Анастасий Библиотекар почти без всякакъв коментар, е принуден да признае: “Имало е време, значи, когато България е спадала към Източната римска империя”. От гледна точка на неговите позиции би следвало нашият автор да уточни кое е това време, за да е ясно кога автохтонните българи са били самостоятелни и кога – под ромейска власт, но Г.Ценов не е направил това. Ясно защо: защото това означава да се докаже първо, кога българите са били покорени от ромейте и второ, кога са отхвърлили властта им. Никой извор не съдържа обаче информация за такива събития и ***в рамките на автохтонната теория да се докаже подобно нещо е невъзможно.***

33. Петър е оглавяващото българското пратеничество на събора лице.

Втората причина да не отиде Г.Ценов по-нататък от направеното полупризнание, което посочих, е тази, че в текста на Анастасий Библиотекар всъщност самите българи твърдят, че са пришълци на Балканите и в качеството си на пришълци са *извоювали, т.е. завладели тази страна от ромеите*. Това тяхно твърдение е изворов, а според мен и исторически факт (положителен по смисъла, който влага в това понятие Г.Ценов), който разбива автохтонната теория на нашия автор. Защото, ако ставаше дума за местно население, което отхвърля ромейската власт, нямаше да се говори за “извоюване” на страната и “намиране на гръцки свещеници” в нея.

13.12. В началото на заседанието, още признанието на самите български пратеници, че страната им доскоро е била езическа и неотдавна се е приобщила към християнството, оглавяващият мисията Петър казва: “Господарят Михаил, принцепс на българите, чувайки, че вие по апостолическа воля сте се събрали от различни страни за полза на светата Божия църква, научи това с удоволствие и изказва много благодарности на вас, които сте изпратени от апостолическата катедра, понеже през време на вашето преминаване сметнахте за достойно да го поздравите с писмата си.”, а римските легати отвърщат: “Понеже ние ви признаваме за синове на светата Римска църква, нито трябваше, нито искахме да минем покрай, без да поздравим вас (*novimus insalutos vos praeterire neque debuimus, neque voluimus*), които светата апостолическа катедра обича като собствени деца.” С други думи, при пътуването си през Балканите към Константинопол за да се явят на събора, те са му писали, защото не са се срещали лично с него. Ако Г.Ценов е прав, че на VIII Вселенски събор е разглеждан църковен въпрос на т.нар. от него Солунска българска държава и че българската мисия е изпратена от “солунския български цар Михаил”, тогава папските легати не са минали на път за Константинопол през Солун – щом пращат писма до българския владетел, вместо лично да се срещат с него. Дали обаче е така?

В своя увод на “*Passio sancti Demetrii martyris*” Анастасий Библиотекар отбелязва по повод ораториума, който дякон Йоан държал в своя дом, без да знае нищо съществено за Солунския светец: “Но аз му разказах последователно, **както бях научил в Солун** (*Ego vero, sicut expertus sum apud Thessalonicam*), където благоухае погребаното му скъпоценно тяло и блести с блясъка на чудесата.” На Балканите Анастасий Библиотекар е бил един единствен път – през 869/70г., когато е придружавал папската мисия на VIII Вселенски събор и следователно пратениците на Адриан II са минали през Солун. Очевидно обаче никакъв български владетел там не е имало, а те са писали писмо до Борис I Михаил, покрай чиято държава са минали по време на пътуването си.

13.13. Г.Ценов отхвърля становището на Златарски за българското покръстване с твърдението, че споменаваният в изворите български владетел Михаил е солунски български цар и че перипетиите от римо-византийския църковен конфликт от IX век касаят не Мизия (която според него е друга българска държава), а именно тази Солунска българска държава, която се простирала от Йонийско море до Константинопол и която от няколко века е имала собствена църковна организация. Както обаче се вижда, не е имало нито български цар в Солун, нито солунска българска държава, а още по-малко – самостоятелна българска църква с отделно изповедание.

14.Ганчо Ценовият Константин-Кирил Философ

14.1..Кога според Г.Ценов е живял Константин-Кирил Философ? Това е интересен въпрос, тъй като по него нашият автор е регистрирал две различни мнения в трите свои работи, които съм чел:

14.1.1. В статията си “Хиляда години ли от смъртта на Св.Климент?” от 1915г. той ни “доказва”, че Кирил е живял не в IX, а в IV век. Ето как (с.4): “Аз бех казал: понеже руският хронист Нестор и Панонската легенда считат Методия за наследник на апостол Андроника в Илирия (II в.), понеже в Бохемската легенда Кирил се поставя по времето на св.Августин (IV в.; *Temporibus magnifici Doctoris beatissimi Augustini Beatus Cyrillus etc.*³⁴), понеже Кирил е действал във времето на солунския

34.”По времето на превъзходния доктор – блажения Августин – блаженият Кирил и т.н.” Г.Ценов не посочва откъде е този цитат, а пък аз не съм в състояние да се досетя по един толкова кратък откъс. Във всеки случай никак не изключвам споменатият тук *Beatus Cyrillus* да е не Константин-Кирил Философ, а например йерусалимският патриарх Св.Кирил I (350 – 357; 361 – 367; 378 – 387).

епископ Йоана, който е живял в 4 в. и който в други легенди се нарича патриарх Йоан, какъвто в царуването на Михаил III не е имало; то Кирил не е живял в 9 век, а в 4-ти.” Логическите връзки, които по всяка вероятност водят Г.Ценов към този абсурден извод, са явно от типа на тези, които го карат да твърди, че и Кувер е живял през IV в. – посочих известни предположения за тях по-горе. Така наличието на един известен в IV в. солунски епископ Йоан и споменаването на името Кирил редом с това на Августин Блажени, гарнирани със самоуверената категоричност и безапелационен тон на нашия автор можеше при малко повече късмет да преобърне българската история.

14.1.2. Едва ли е необходимо обстойно да се доказва несъстоятелността на това твърдение на Г.Ценов. Но дотолкова, доколкото неговите настоящи привърженици и почитатели смятат, че той е просто отричан, *но не е опроверган* (впрочем, това в своите работи непрекъснато изтъква и той самият), ето аргумент, не по-лош от неговия собствен - Константин-Кирил е съвременник на:

- император Михаил III (842 – 867). Той се споменава като василевс по времето на Кирил и Методий изрично в Италианската легенда, чийто автор - епископ Гаудерих - е съвременник на събитията;
- папа Николай I (858 – 867). Споменава се като съвременник на Кирил в Пространното житие на Методий и в Италианската легенда;
- папа Адриан II (867 – 872). Споменава се като съвременник на Кирил в Пространното житие на последния, в Пространното житие на Методий, в Пространното житие на Климент Охридски, в Италианската легенда и в две писма на Анастасий Библиотекар;
- княза на моравците Ростислав (846 – 870). Последният се споменава в Пространните жития на Кирил и Методий, а че Ростислав е живял в IX в. става ясно както от Фулденските анали, така и от едно писмо на папа Николай I до епископа на Констанц (864г.);
- на княза на Панония Коцел (пр.861 – 874). Последният също се споменава в Пространното житие на Кирил, в Пространното житие на Методий и в “О писменах черноризца храбра”;
- на Анастасий Библиотекар (р.ок.800; + 880). Последният се споменава в Пространното Кирилово житие, а сам свидетелства за личното си познанство с Кирил в две свои писма - до папа Адриан II и до епископ Гаудерих Велетрийски;

Смятам, че посочените тук 6 доказани съвременници на Кирил Философ през IX в. натежават повече от Ценовите двама за IV в. Освен това нашият автор определено греша, като твърди, че в царуването на император Михаил III (842 – 867) не е имало патриарх на име Йоан. Имало е – това е Йоан VII Граматик (836 – 843), чието патриаршество съвпада с царуването на този император за около година и нещо.

В същата статия Г.Ценов разпалено пледира, че братята никога не са ходили в Рим и че Кирил дори е умрял и е погребан в днешна Македония, от което, разбира се, в книгата си “Кроватова България и покръстването на българите” вече се е отказал. Това, което е било “положителен факт” през 1915г., през 1937 вече не е “положителен факт” и дори не е никакъв факт. Последното обаче не пречи на нашия автор през 1937г. да развие противоположната теза със същия самоуверен и назидателен тон от 1915г., без дори да спомене, че тогава е бил на погрешна позиция.

14.1.3. Както се разбира от текста на с.184/5 в “Кроватова България и покръстването на българите” П.Мутафчиев в някаква своя рецензия³⁵ на работа на Г.Ценов, критикува неговите идентификации на Кирил. Аз не съм чел тази критика, но – подразнен от нея – нашият автор е поместил в книгата си откъс от текста на Мутафчиев. Ето го: “По-рано Ценов мислеше, че славянският апостол св. Кирил бил тъждествен с Улфила (който е живял в IV в.). Сега изглежда, че той е променил своето мнение. На стр. 238 четем: Този Кирил не е никой, освен Евсевий Кесарийски (съвременник на Константин Велики IV в. сл. Хр.). И тъй, славянският апостол Кирил, който е живял в IX век, бил според Ценов тъждествен с Улфила и Евсевий, които са живели в IV в. Какво мнение ще си състави читателят за Ценов, когато прочете тази измислица?”

А ето и какво отговаря на това Г.Ценов на с.185/6: “Когато се казва, че изнамерилият българското писмо е живеел в Кападокия, се е мислило за Улфила, който е изнамерил писмото за скитите, или българите покрай Дунав, защото неговият род произлиза от Кападокия. Когато се казва, че този Кирил бил в Солун по времето на митрополит Йоан, се е мислило за нападението на Солун от

Кувер или Кроват (около 630 г.), защото тогава е живял митрополит Йоан, както се вижда и от легендата за св. Димитър. Когато се казва, че българите взели от Солун изнамерения българското писмо и го завели на р. Брегалница, мислило се е за родения в IX век в Солун Константин Философ, защото за него се казва, че е действал на р. Брегалница. Авторът на Солунската легенда е слушал разни предания за тези събития, събрал ги е в едно и ги е приписал на Кирил. Това съм изразил аз, а не че славянският апостол Кирил бил тъждествен с Улфила. Кападокийския Кирил аз съм поставял във връзка с Улфила и Евсевий, от една страна, и със славянския апостол Кирил, от друга; а не съм отъждествявал славянския апостол Кирил с Улфила и Евсевий, както твърди Мутафчиев. Защо направих това? Защото българите, които дойдоха откъм Дунав да освободят Солун от гръцката църква, бяха християни и имаха и свое писмо (глаголицата), което им изнамери в IV в. произхождащият от Кападокия Улфила с помощта на Евсевий Цезарийски, който също е действал тук и който, най-вероятно, е първичният автор на картата на св. Йероним, в която се казва: Мизия или България. Като се бореха за създадената от Евсевий и Улфила църква, те казваха, че се борят за църквата и писмото на онзи, който произлиза от Кападокия, т.е. за Улфиловата църква, само че този създател на българската църква и българското писмо тук е наречен Кирил. Славянският апостол Кирил тук не се има предвид, защото тези събития станаха около 630 г., а славянският апостол Кирил е живял в IX век, или 200 години по-късно.” Привеждам подробния отговор просто като пример за Г.Ценовата казуистика, защото някой наистина би могъл да сметне, че Петър Мутафчиев не е разбрал правилно текста, който е седнал да критикува. Но като имам предвид какво пише за Кирил Г.Ценов през 1915г. (вж.тук т. 14.1.1) аз мисля, че Мутафчиев много добре е разбирал и точно поради това е критикувал. На с.222 обаче Г.Ценов снизходително е обобщил позицията на Мутафчиев: “Какво критикува тогава той? Нищо.”

14.1.4.И тъй, след като в горепосочената статия от 1915г. нашият автор усърдно опровергава възможността Константин-Кирил Философ да е живял през IX в., в книгата си “Кроватова България и покръстването на българите” той вече се е обърнал на 180°: приема, че Кирил е живял тъкмо през IX век. Но го свързва с измисления от него солунски български цар Михаил, вместо с византийския император Михаил III.

14.2.На с.126, укорявайки заслепението на своите опоненти, Г.Ценов се възмушава: “Вместо да се каже, че римските епископи предали на българите целия църковен ред на български език, поради което те били приети с голяма радост в България от цар Михаил, казва се, че Константин бил превел църковния чин за Ростиславовите панонски славяни!” Според самия Г.Ценов Константин-Кирил Философ бил превел на български език църковния чин по поръка на българския солунски цар Михаил, след което преводът бил осветен от папа Николай I при посещението на Кирил и Методий в Рим, където били изпратени от все същия този български цар Михаил. Вижда се, че не е останал и помен от предишните автори схващания – че Кирил никога не е стъпвал в Рим и че бил умрял не там, а в Македония. Сега се твърди точно обратното – ходил е в Рим и се е срещал с Николай I, даже Николай I го бил задържал, но почетно, при себе си в Рим (с.125), където Кирил и починал. Това ново твърдение е вярно, но не напълно.

14.2.1.Кирил не се е срещал въобще с папа Николай I. Когато Кирил и Методий пристигат в Рим този папа вече е бил починал. Това достатъчно ясно е казано в изворите:

- Пространно житие на Кирил: “А когато той дойде в Рим, самият папа Адриан с всички граждани, носейки свещи, излезе да го посрещне...”
- Италианска легенда: “Но понеже гореспомнатият папа Николай преди немного време се бил преселил при Господа, Адриан Втори, който го бил наследил на папския престол, ..., излязъл с клира и народа извън града да ги посрещне и ги приел с голяма почит...”
- Пространно житие на Климент: “Адриан, който тогава украсявал апостолския престол, щом чул за тяхното идване...”
- Кратко житие на Климент: “Когато божественият Кирил се преселил в по-добрия живот, след като предварително бил направил известно апостолическото си служение и увеличението на

35.От това, което Г.Ценов е написал тук, не се разбира нито кое негово съчинение е критикувал Мутафчиев, нито как е озаглавена рецензията или къде е публикувана.

поверения му талант на Адриан, тогавашния папа на древния Рим...”

- Второ житие на Наум: “И там, по откровение Божие, блаженият папа Адриан ги посрещна...”
14.2.2.Макар да казва, че Кирил е превел църковния чин, Г.Ценов продължава да отрича, че той е и създател на азбуката, тъй като вече е приписал българската (славянската) азбука на Улфила. Дали е обаче възможно, ако българите са имали азбука на свой език още от IV век, българско верую и независима църква (от VI век):

- да не е бил преведен на езика им църковният чин чак до IX век?
- да не е запазен дори един ред на български език, написан с азбуката на Улфила?
- всички български надписи, с които разполагаме, създадени до последната четвърт на IX в. да са писани на гръцки език и нито един – на български?

14.2.3.Прави впечатление, че Г.Ценов се отнася твърде избирателно към данните в източниците за живота и делото на Константин-Кирил Философ – приема от тези източници онова, което може да се използва в потвърждение на тезите му и отхвърля всичко останало. Примери:

- той отхвърля Пространните жития на братята в частта им за създаването на азбуката, но ги приема по отношение на ранните биографични данни, по отношение на пребиваването в Рим, в частта за преводите, за епископството на Методий и за смъртта на братята;
- той отхвърля Краткото Кирилово житие в частта му за създаването на азбуката, но го приема по отношение на произхода на Кирил;

Накратко казано – Г.Ценов приема от тези източници всичко друго, но не основното: че Кирил е създател на азбуката. Това е доста странна логика. С какви аргументи може да се твърди, че ако един паметник е неверен в главното, е верен в подробностите? Според мен е необходимо – щом авторът е решил за правилно да парцелира сведенията – да обясни на базата на тексткритика защо част от данните на паметника трябва да бъдат считани за верни, а други не. Г.Ценов не си хаби времето за такива дребулии - той просто отсъжда как стоят работите според това, което в момента му е изгодно. За да не изглеждам голословен, ето и пример. Въпреки, че за него Кирил не е автор на азбуката, в отговор на Мутафчиевата критика Г.Ценов заявява: “когато се казва, че българите взели от Солун изнамерения българското писмо и го завели на р. Брегалница, мислило се е за родения в IX век в Солун Константин Философ, защото за него се казва, че е действал на р. Брегалница”. Но в Краткото житие на Кирил се казва, че на р.Брегалница той покръстил 54 000 души *и им създал букви*, а за Кирил Кападокийски в Солунската легенда се казва, че е създал букви, но не се казва, че е покръствал на р.Брегалница. Е, кое е тогава общото между двамата, което да позволява, когато се говори за единия, да “се мисли” за другия? Буквите, разбира се³⁶. Тъй че тук, макар и не съвсем открито, Г.Ценов отстъпва от тезата си за авторството на азбуката – понеже така му се налага в дадения момент.

14.3.Особено категорични изводи за произхода на Кирил и Методий Г.Ценов прави върху същия разказ на Продължителя на Георги Амартол, с който се занимавах по-горе (вж. т. 13.2).“Тук нека споменем още, че подстратегът Лъв, който върна македонците в отечеството им и в Солун при българския цар Михаил, е бащата на Кирил и Методий. Този факт е много важен, защото от него се вижда, че Кирил и Методий са македонски българи, а не гърци.” – заявява авторът на с.113. Вече обясних що за македонци са македонците на Г.Амартол и дали са имали нещо общо със Солун и хипотетичния му български цар. Но тук Г.Ценов абсолютно произволно отъждествява споменатия у Г.Амартол Лъв от рода Гомост с бащата на Кирил и Методий. Аргументи, разбира се, не са посочени, налага се да ги отгатваме. Но понеже вече (след толкова прочетено у Г.Ценов) познавам неговите методи за правенето на изводи, мога да се сетя какво го е навело на тази доволно несъстоятелна идея: имената Лъв и Солун, естествено. Обаче аз виждам някои пречки за такава идентификация:

14.2.1.Продължителят на Г.Амартол се е постарал да ни каже нещо повече за Лъв Гомост – след завръщането си, може би не веднага, той е станал етериарх, т.е. командващ на един от елитните гвардейски отреди в имперската столица. Етериарсите са сред дворцовите особи и са приближени

36.Не е самата река Брегалница, защото ако беше тя, можеше да “се мисли” и за Борис I например, за когото има известие, че на р.Брегалница е “приел царството”.

на василевса – могат да се дадат и примери.

А бащата на Кирил и Методий въобще не е заемал пост в Константинопол – той е бил заместник-управител (ипостратег) на Солунската тема, а военният му чин е друнгарий. Нищо общо няма в кариерите на двамата Лъвове.

14.2.2. Според Пространното житие на Кирил, той е роден в Солун като седмо дете на ипостратега Лъв и по време на т.нар. сарацинска мисия, която се датира не по-рано от 851 и не по-късно от 855г., е бил на 24 години, а е починал на 42 на 14 февруари 869г. Дори да не вярваме в точността на възрастта му към 869г. (в миналото е имало такива съмнения), той не може да е роден след 831г. (855 – 24). Обаче, ако Лъв Гомост е негов баща, това е невъзможно, защото през 831г. Лъв не е бил в Солун, където е роден Кирил, а при Дунав.

14.2.3. Ако пък пренебрегнем данните за възрастта на Кирил, съдържащи се в житието му и приемем, че е роден по-късно – към 844г. (защото баща му, ако това е Лъв Гомост, е бил в 837г., когато се е върнал с императорските кораби, млад човек, а пък Кирил е седмото му поред дете), то излиза, че Кирил:

- е назначен за патриаршески библиотекар най-много на 11-годишна възраст. Това е станало най-късно през 855г., защото покровителят му Теоктист урежда назначението, а през есента на 855 той е вече мъртъв. Малко преди това назначение Теоктист му предлага: “Имам кръщелница, която аз извадих от купела: красива, богата и от добър и знатен род. Ако искаш – да ти я дам за съпруга. Сега ще получиш от царя голяма чест и княжеска титла, а очаквай и нещо повече: скоро и военачалник ще станеш!” Кирил отказва да се ожени. Но вместо да мотивира отказа с младата си възраст (най-естествено е, ако е бил на 10-11 години), той говори на логотета за любовта си към учението. А как ви се струва “скоро и военачалник ще станеш!” на 12 години?;
- по време на хазарската мисия (860) е на 16 години. Те не ми се виждат достатъчни, та хаганът, очарован от словата и благочестието на Кирил, да пише на императора, както се разказва в текста на житието: “Господарю, изпратил си ни такъв мъж...”

Смятам тези няколко съображения за достатъчни, за да бъде отхвърлена приумицата, че Лъв Гомост е имал нещо общо с Кирил и Методий.

14.3. Не по-малко парадоксално звучи твърдението на с.115, където Г.Ценов отъждествява споменавания в “Житие на Тивериуполските мъченици” български комит Тиридин – име, което той предава и във формата “Твърдина”(?) - с Константин-Кирил Философ! И в този случай основание за идентификацията е мястото: понеже комит Тиридин действа в Брегалница, а в Солунската легенда и в Краткото житие на Кирил се споменава, че той е светителствал там. Различието в имената и липсата на каквото и да е сведение Кирил някога да е заемал пост в държавната администрация, въобще не са в състояние да предизвикат съмнение у Г.Ценов.

III. Няколко други въпроса

Става дума всъщност за сравнително дребни, но показателни неща. Например:

1. Коментирайки известието на Комес Марцелин за битката при река Цурта през 499г., Г.Ценов заявява (с.39/40): “Тук като българи са обозначени Прокоповите хуни, *защото те обитавали прохода Цурта*”. Намирам, че аргументът е неоспорим – фонетичната близост между река Цурта и прохода Цур (Чор) са за нашия автор достатъчно основание за категорична идентификация не само между българите и хуните, но и между балканската река Цурта и един проход в Кавказ. А това, че проходът все пак не е река, не се брой.

2. На с.150 авторът се оплаква: “Скоро след това настана спор из вестниците между мене и Георги Баласчев. Баласчев беше писал, че първоначално българските държавни глави са титулувани х а н, а после ц а р. Аз му възразих, че титлата хан никога не е давана на българските държавни глави и че най-старата титла е г е х. Още под година 531-а Теофан говори за два български регес (крале) в Мизия. Баласчев ми възрази, че това не е вярно...”

2.1. Г.Ценов е несъмнено прав по отношение на титлата “хан” и фактът, че още в началото на XX век е отстоявал позицията, че българските владетели никога не са носили такава титла, е достоен за висока оценка. Тъй че възражението му към Баласчев е повече от уместно.

2.2. Но не е прав, че най-старата българска владетелска титла е rex (ῥήξ), независимо че тя се употребява за някои български владетели в гръцките източници. Титлата е латинска, а не българска.

3. На с.190 авторът пояснява: “най-младият Атилов син Ирник се споменава в списъка на българските князе като български княз. Приск разказва, че когато бил на обяд при Атила, Ирник бил още дете. Атила много го обичал, той бил любимият му син, и затова го държал все около себе си. Гадатели били предсказали на Атила, че само Ирник ще продължи рода му. Понеже този продължител на Атиловия род е бил български княз, следва, че българската държава е основана от Атиловия род. Тъй като според списъка на българските князе Ирник произлизал от рода Дуло, от който произлиза и Есперих или Аспарик (Аспарух), както и други български князе, явно се вижда, че Атиловият род е основал българската държава. И тук ние нямаме работа само с логически извод, а с факти, защото Атиловите хуни след края на V в. започнаха да се наричат българи.” Цитатът е добър пример за това как върху хипотеза се гради нова хипотеза, която пък се представя за факт. Изводът на Г.Ценов щеше да е безспорно правилен, ако тъждествеността между Ирник от “Именника” и Атиловия син Ернах беше доказана. Но не е. Че Авитохол е Атила, а Ирник – сина му Ернах, е хипотеза на Й.Маркварт. Независимо от популярността, с която се ползва, тя не е доказана и е всъщност недоказуема при наличните данни в източниците, тъй като практически се опира не на факти, а само на фонетичното сходство в имената. В този смисъл и основаването на българската държава от Атиловия род, както се е изразил тук Г.Ценов, може да бъде най-много вероятност, но не установен факт.

4. Накрая, не мога да не обърна специално внимание върху неистовата ненавист, изпитвана от Г.Ценов към Златарски, защото - според мен – точно с това чувство би трябвало да обясняваме някои от абсурдните му научни постановки: при очевидната им несъстоятелност той ги отстоява едва ли не само за да не се съгласи с опонента по нито един въпрос. Съдейки по трите му работи, с които се запознах, за да напиша настоящите бележки, той явно не е пропускал нито един повод да уязви Златарски и стига дотам, че дори го обвинява за териториалните загуби, понесени от България в резултат на Първата световна война. Не е за вярване ли? Наистина не е, но обвинението е налице, изписано както се казва черно на бяло в книгата му на с.216: “При разпределянето на пляката в Ньойския договор, определена от В. Златарски за русите, Тракия се даде на гърците. Хората си мислеха, че не може да се даде на победените българи една земя, която българските учени считаха за гръцка. Че дипломатите са се ръководили по картите на проф. В. Н. Златарски, това може да се види, като се сравни картата на Златарски в неговата *Geschichte der Bulgaren* за времето на цар Борис, с картата на България по Ньойския договор, и ще се окаже, че те съвпадат ... Без науката на В. Златарски България нямаше да бъде откъсната от Егейско море.”

Това е само върхът на айсберга.

Доколкото съм запознат, като изключим рецензията, написана от именития български медиевист за хабилитационния труд на Г.Ценов някъде в края на първото десетилетие на XX век, Златарски никога не е казал нищо за Г.Ценов и не е отговорил на нито една от нападите му – нито в трудовете си, нито в пресата³⁷.

Но тая негативна рецензия на Златарски не дава мира на Г.Ценов четвърт век. През 1937г. тя все още продължава да го занимава. “Как българинът предпочита да скочи и да се удави в калта само да не признае заслугите на друг българин, се вижда от следните думи на Златарски – пише той на с.152 в книгата си. - “Ценов пренебрегва всички резултати, добити досега в историческата наука по засегнатите от него въпроси, и се залавя сам (само) въз основа на първоизворите да докаже

37. Вече след смъртта му през 1935г. за него или вместо него са отговорили П.Мутафчиев и Кр.Миятев – Г.Ценов споменава техните отговори в книгата си.

верността и справедливостта на своите възгледи, а оттук и фалшивостта и фантастичността на съществуващите засега мнения”. Не трябва, значи – провиква се Г.Ценов почти триумфално, - да се опира човек на първоизвори, от които се вижда фалшивостта и фантастичността на съществуващите мнения. Да не се пие вода от извор, а от благо.” Така авторът на “Кроватова България и покръстването на българите” се чувства победител в един спор, който се води по-скоро в неговата фантазия, отколкото в научната реалност – изворите или мненията са по-съществени в научното изследване. Но за да обяви и на публиката, че е прав, следователно – победител, му се е наложило да преиначи казаното от омразния и, което очевидно за него е било непоносимо, щедро признаван в академичните среди опонент: да превърне думата “сам”, написана от Златарски, в “само”.

Защото, ако “Ценов пренебрегва всички резултати... и се залавя *само въз основа на изворите* да докаже...” – това би било напълно непростим и абсолютно непрофесионален укор от страна на Златарски, би значело, че Златарски не зачита източниците, че за него са важни само мненията, че за него историята не е изследване, а преписване! Точно това през цялото време ни говори Г.Ценов за Златарски, точно в това ни убеждава непрекъснато.

Но Златарски не написал “само”, а “сам” и когато го е написал, е имал предвид съвсем друго. Искал е да каже, че човек, без да ползва изследванията на останалите и резултатите от тях, не е в състояние сам да се справи с обемната и сложна материя на ранната българска история. И е бил, разбира се, прав. Научната съдба на Г.Ценов ясно го доказва. Защото, ако интриги и зложелателство са му попречили да направи бляскавата кариера, каквато сам той твърди, че е заслужавал, в Софийския университет, какво му е попречило да стане прочут в Берлинския?

Дали Г.Ценов е разбрал какво е искал да каже Златарски в рецензията си? Мисля, че може би късно, но го е разбрал – ако не беше, нямаше да преиначава “сам” в “само”. Разбрал е, но очевидно не е могъл да му прости тая правота до последния ден от живота си.

Теодор Йончев

37. Вече след смъртта му през 1935г. за него или вместо него са отговорили П.Мутафчиев и Кр.Миятев – Г.Ценов споменава техните отговори в книгата си.